

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

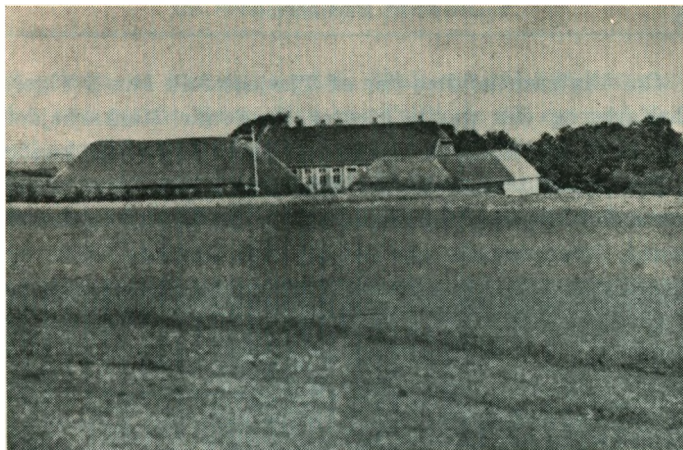
P. K. Hofmansen

En Provstedatters Erindringer fra Sevel Præstegaard

(Fortsat fra Skivebogen 1967)

SÆRTRYK AF „SKIVEBOGEN“ 1968

SKIVE FOLKEBLADS BOGTRYKKERI

Sevel Præstegaard kort Tid efter Opførelsen af det nye Stuehus 1860.

En Provstedatters Erindringer fra Sevel Præstegaard

Ved Arkivar *P. K. Hofmansen*

(Fortsat fra „Skivebogen“ 1967)

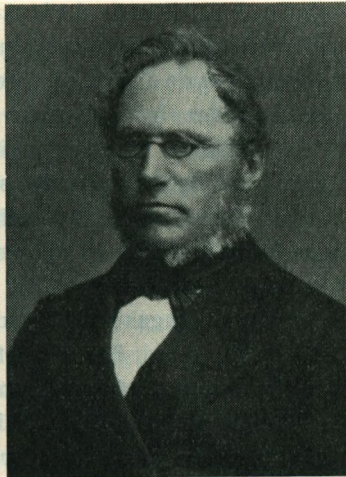
Gården (altsaa Præstegaardens) Creaturbesætning bestod af 3 Par Køreheste, et Par Trækstude og 12 Malkekøer, foruden hvad der blev opdrættet af Ungkvæg og Heste, dels til Salg og dels til Fornyelse af Besætningen, efterhånden som Dyrene gik af „på Grund af Alder“. Hertil kom en temmelig stor Fåreflok og endelig Moders Høns- og Andeflokke, der altid var Fader en Torn i Øjet, imedens de åd hans gode, kostbare Korn, men som han sluttede Forlig med, når de mødte på Middagsbordet i Form af Ande- og Kyllingesteg eller afgav de nødvendige Æg til hans Livret, Æggekage med Flæsk.

Om Vinteren holdtes der af Tjænestefolk kun 2 Piger, 2 Karle og den gamle Røgter, men når Markarbejdet begyndte om Foråret, udvidedes Besætningen og kunde i Høstens Tid stige til det dobbelte. Fader, der takket være sin Opvækst på Landet var et Stykke af en Landmand, interesserede sig levende for Gårdens Drift og kunde føle sig stolt som en lille Konge, når han gik ud i Marken og så sine tre drivende Plouge eller sin lille Arbejdshær i Høsten, når Karlene gik på Rad og førte de blinkende Leer med taktfaste Tag, medens Pigerne fulgte efter og bandt det gule Korn i Neg. Lykkeligst følte han sig dog som Jorddrot, når han sad omgivet af sin Familie på Bænken udenfor Gårdøren en Sommeraften og hørte Pigerne synge de gamle vemodige Folkeviser, imedens de malkede Kærne nede foran Laden, eller han så alle Karlene på Rad komme ud af Staldøren for at begive sig ind til Nadvergrøden. Intet Sted træffer man Rangforordningen strængere opretholdt end blandt Bønderne. Ligeså medfødt det er dem at kunne orientere sig overfor Verdenshjørnene, lige så sikkert ved de altid at finde den Plads, der tilkommer dem blandt deres Omgivelser, hverken for højt eller for lavt, og der er uendelig mange Trin på den Stige, så fint nuancerede, at enhver anden end en Bonde vilde snuble og gribe fejl, der hvor *han* træder sikkert og uden Tøven indtager sin rette Plads. Forrest kom Avlskarlen, så 2'den Karlen, 3'die Karlen og så fremdeles, indtil den gamle hvidhårede Røgter⁴⁸⁾ sluttede Toget med en Hale bagefter sig bestående af de to Vogterdrænge og „lille Hans“⁴⁹⁾, der ikke var større end „Tobak for 2 Skilling“, og hvis Pligter i Livet endnu ikke krævede meget andet af ham end at danne den bagerste Haletip i Optoget til og fra Grødfadet og at gå så dybt tilbunds i dette med sin Hornske, som han kunde orke. At der foruden Røgteren blev holdt 2 Vogterdrænge, lå i, at „gamle Palli“ nu var

så aflægs, at han mere spiste Nådensbrød i Præstegården end gjorde Gavn. Han var fyldt de 90, og med den røde, strikkede Hue på de lange, hvide Hår og Knæbenklæderne af gult Læder med Spænder gik han imellem den nulevende Slægt som en tilbagebleven Rest fra en

Elisabeth Kirstine Kuhlmann, født Bøtcher. (1818—1894).

Carl Herman Gustav Alexis Kuhlmann. (1819—1904). Kapellan i Sevel 1848—1855, Sognepræst i Borbjerg 1867—1898.

svunden Tidsalder, hvis Klædedragt og Skikke nu var forældede og ikke kendtes mere. En gammel Kraftkarl havde han været. Når han rettede sig, ragede han et Hoved op over alle de andre høje Karle, men nu ludede det gamle Hoved forover, Ryggen var kroget, og Hænderne rystede, når han vilde føre Føden til Munden. De kåde Røgterdrænge søgte stundom at gøre Grin med den gamle, affældige Mand, og en af de få Gange, jeg erindrer, at Fader har foretaget en kategorisk Revselse med Spanskrøret på deres Rygstykker, var en Dag, da det meldtes, at de havde moret sig med at komme Skarn

i den Gamles Davre. Vi Børn betragtede ham altid med stor Respekt i Afstand og turde ej ret give os af med ham, dertil var han os en for fremmedartet og ærværdig Skikkelse. Selv hans Kat, som gjerne sad på hans Skulder og soled sig, turde vi kun i Smug indlade os med, stadig i Angst for, at Palli skulde opdage, at vi havde lokket den ind i Stuen, ti så vidste vi, at han brummede og gav ondt af sig. Den var hans eneste Ven og hans Sovekammerat inde i det lille stenpikkede Kammer i Kostalden, hvor der lige netop var Plads til hans Sæng og hans Kiste. I Kisten var der nu ikke meget andet end gamle Pjalter, ti det var længe siden, at gamle Palli havde kunnet tjæne nogen synderlig stor Løn, og meget havde han da heller ikke Behov til sin Klædedragt. Kun når han engang om Aret gik til Herrens Bord, var han iført en gammel langskødet Frakke efter det forrige Arhundredes Snit, høj Hat og et Par langskaftede Støvler, som han med Stolthed fortalte, der havde kostet ham 70 Rigsbankdaler i Pengekrisens Tid.

Da vi havde boet nogle År i Sevel, gjorde Fader Alvor af at bygge et nyt Våningshus, hvad der gjordes hårdt Behov, da det gamle Bindingsværkshus var faldefærdigt. Jeg husker så tydeligt den Aften, Fader kom hjem fra Købstaden og medbragte fra en Architect den smukke Tegning til det nye statelige Våningshus. Vi var fulde af Beundring over de røde Mure og de mange høje Vinduer. Kun Moder var ikke ganske tilfredsstillet. Hun fandt ikke, der var taget de tilbørlige practiske Hensyn, og navnlig husker jeg et Stridsspørgsmål, der ofte blev debatteret imellem dem. Moder ønskede en Spisestue, således som den nyere Tids Krav fordrede det. Fader, der altid var yderlig konservativ og hang med hele sit Hjærte ved den gamle Tids Tarvelighed og Nøjsomhed, lod hånt om sådanne nymodens Skikke og mente, at „når man blot havde noget at spise, så fandt man nok en Stue

at spise det i". Fader ønskede, at Embedet skulde bebyrdes med så liden Byggegæld som muligt, hvorfor vi skulde have Arbejderne på Kost, så det var en stræng Sommer, der oprandt for Moder og hendes Piger. For os Børn derimod var det et nyt bevæget Liv ligefra den sludfulde Aprildag⁵⁰), da alle Tømmervognene kørte op på Toften og aflæssedes, og indtil den Dag, da Rejsegildet fejredes i de nye højloftede Stuer. Kun en Alen foran det gamle, hvide Stuehus rejste det nye sine pynkelige røde Mure, så der blev mørkere og mørkere inde i de lave Stuer, og den eneste Adgang til Huset var igennem Havedøren, så besøgende Gæster måtte køre om og holde udenfor Havelågen. Henad Efteråret stod det nye Hus færdigt med sin Cementsokkel, sine høje Vinduer og brede Fløjdøre og med Velsignelsen lyst over dets Indgangsdør: Herren velsigne Din Indgang og Din Udgang! Endnu var der temmelig fugtigt i de nye Værelser, og Bestemmelsen var, at vi foreløbigt skulde beholde Soveværelserne i det gamle Hus og kun opholde os i det nye om Dagen, men denne Ordning blev i Længden altfor besværlig og uhyggelig, og en skøn Dag flyttede vi de sidste Husguder over i vort nye Hjem. Nu stod det gamle, kære Hus øde og forladt og ventede blot på Nedbrydning. I Stuerne, hvor vi før havde tumlet os i munter Leg på de bløde Tæpper ved den flammende Kakkellovnsild, der listede vi os nu ind med en Frygt som for Spøgelse midt om Dagen; der var bleven så koldt og taust i de store Værelser og de lange Gange, hvor Stemmen gav Genlyd, og rundt omkring gabede der Revner og Sprækker, som ikke længere dækkedes af et Hjemms Hygge. Hjemmet var flyttet. Hjærtet hang endnu ved alle Minderne derovre i det gamle Hus, men det var som en Afdød, hvem man græd sagtelig over og ikke kunde skilles fra, skønt Sjælen – den var borte. Men én var der, som ikke kunde flyttes fra de gamle Tider, der sank

i Grus med det lave Hus, over i det nye, som med den statelige Bygning hævede sig fra dets Tomter. Det var gamle Palli. Han havde mangan en Gang rystet misfor-
nøjet på Hovedet ad „de ny Konster“, medens Arbejdet skred frem på den nye Bolig, og så længe som muligt var han tyet til sin gamle Plads bag Ovnene i den kendte Folkestue. Nu var det forbi, nu stod den forladt med sine tomme Sængestæder, sin faste Vinduesbænk og sit lange, slidte Bord, der var for dårligt til at flyttes. Da fandt man en kold, mørk Novembermorgen den gamle Mand i Brønden. Man håbede, at det var et Ulykkestilfælde og mente, at den Gamle, der nu gik stærkt i Barn-
dom, havde forfejlet Vejen til den gamle Folkestue og var styrtet i Brønden, som han skulde forbi. Kun Gud ved, hvad der har bevæget sig i den gamle Røgters Hjerter, og om ikke Fortvivlelsen over at skilles fra alt det tilvante har drevet ham til dette Skridt. Hans Lig blev draget op og lagt ind i den gamle Folkestue, og derfra blev hans Kiste båret ud igennem den øde, vinterlige Have under Psalmesang, medens vi Børn stod bit-
tert grædende i Vinduet og så til. Vi forstod dunkelt, at det gamle Hus havde taget Oldingen med sig i Døden; ingen af dem passede længere til den yngre Slægt.

Morgenen efter, at den lille Ligskare var draget ud af Havelågen op mod Kirkegården, vågnede vi ved Lyden af Øxehug og tunge Slag. Det var de gamle Mure, man begyndte at bryde ned. Der var allerede et stort Hul ind til Dagligstuen lige på det Sted, hvor Forhøjningen med vores Legetøjsskuffe havde stået. Snart var der kun en Grushob tilbage af det gamle Hjem, og på dets Tomter grønnedes ad Are Græs og Buske. Haven anlagdes i nyere Stil med grønne Plainere og blomstrende Buskvækster. Udenfor Havedøren plantedes Slyngrøser og Caprifolier til Veranda, og inde i de lyse, høje Værelser hang Moder nye, hvide Gardiner op.

På Tidspunktet for vor Bosættelse i Sevel var min Søster Marie og jeg netop på den Alder, hvor Barnet er mest modtagelig for det ubundne Landlivs Friluftsglæder og Fornøjelser, og vi jublede da også over vor nye Tilværelse. I Haven dyrkede vi vore egne Bede, i hvilke

Kaptajn William Lange. 1835—1891.
Gift 1878 med Frk. Aamalia Bøtcher.

Amalia Lange, født Bøtcher.
1851—1930.

Karse og Ambra spillede en meget fremragende Rolle, og mangt en „Mellemmad“, som Moder rakte os ud af Spisekammervinduet, blev belagt med Karse fra vor egen Have og spist med en stolt Selvejerfølelse på Bænken i det ene Hjørne. I Marken kørte vi Jord og Stene i en Træsko, som havde mistet sin Overdel, og stor var Sorgen, når et sådant Køretøj var gået ud af Drift, uden at der var Udsigt til, at nogen af Folkenes Træsko for Øjeblikket havde nået den tilbørlige Alder til at blive Stedfortræder. I Dammen sejlede vi med Skibe bestående af en flad Pind tilspidset i den ene Ende og ude i Agter-

stavnen en Tværpind kilet ind som Ror, medens en høj Mast i Fartøjets Midte bar et Sejl af Papir. Af disse primitive Sejlere var det jo forholdsvis nemt at skaffe større Flåder tilveje, og knap havde vi begyndt at læse Coopers Romaner, før „Ariel“ og „Alacriti“ vuggede sig stolt på Dammens Bølger og forbavsede Verden ved de mest uhørt dristige Maneuvrer og Bedrifter⁵¹). Om Vinteren morede vi os med at glide på Isen og køre hinanden i en lille Slæde, som vor gamle Avlskarl⁵²) havde lavet til os, men jeg, der var et lille skrøbeligt forfrossent Individ, der stundom kunde stå stille midt på Vejen og græde af Kulde, var dog allergladest, når man vilde tillade mig at sidde stille i Krogen på Forhøjningen med min Bog eller min Blyant, og hvor husker jeg ikke den festlige Fryd, der gennembævede mig, når jeg Søndag Morgen, iført min rene Søndagsbousseronne, trådte ind i Dagligstuen. Selv om jeg intet havde anet om Dagens Betydning, selv om jeg ikke var sovet ind Lørdag Aften med den lyksalige Bevidsthed om, at når jeg vågnede op igen, vilde det være Søndag, selv om ikke det mere end sædvanligt omhyggelige Morgentoilette med „Storvadsken“ og al det rene Tøj, der var henlagt på Dynen, altsammen havde forkyndt, at det var Søndag, jeg vilde dog have vidst det i samme Nu, jeg trådte ind ad Dagligstuedøren, ti aldrig legede Solstrålerne således på det gamle Sistetæppe og spejlede sig i den blankpolerede lille Kobberkedel som Søndag Morgen. Aldrig skinnede det bare Stykke Gulv, der hvor Tæppet ikke nåede over Gulvet, og hvor vi legede så morsomt, at det var Vand, medens Tæppet var Fastlandet, og Skamlerne var Øer i Havet, så hvidt som om Søndagen, og aldrig duftede det således af Potpourri og friskbagt Hvedebrød på Kaffebordet som Søndag Morgen. Fader gik gerne op og ned af Gulvet og tænkte på sin Prædiken, medens Moder syslede med at have alt istand til Kirketid, og når Klokkerne begynd-

te at ringe 1'ste Gang, bankede Degnen, gamle Astrup⁵³), regelmæssig som et Uhrværk på Døren. Han holdede stærkt, og Stokken var derfor hans uadskillige Ledsager såvel på hans Søndagsbesøg i Præstegården, der regelmæssigt afsluttedes med, at han, når det ringede 2'den Gang, værdigt drejede sig rundt på den ene Hæl, der nåede Gulvet, og tog Afsked med et ceremonielt: „Så anbefaler jeg mig, Hr. Provst“, som når han under Kirketjenesten gik op og ned ad Kirkegulvet dirigerende Psalmesangen, der ikke just skulde virke oplivende hverken på de gamle Bønder eller de gamle kingoske Psalmer, med kraftig Røst, men i en langsom og drævende Tactart, og når Fader stundom gjorde et Forsøg på Revolution imod det bestående og stemte lidt hurtigere i med sin klangfulde, smukke Stemme, kunde han til Nød få Menigheden til at følge sig, men når Strofen var endt, hørte man ufravigelig gamle Astrup slutte af med et langtrukket æ-æ på den sidste Stavelse, medens Fader og Menigheden måtte finde sig i at holde en længere Pause, så Astrup beholdt det sidste Ord så længe, indtil man opgav at reformere hans Kirkesang. Til denne gamle Hædersmand blev vor første Undervisning betroet, idet vi hver Morgen Hånd i Hånd traskede op til den lille Degnebolig, der lå ved Kirken kun et Par Minutters Gang fra Præstegården, og her indsugede vi Visdom igennem Bibelhistorien, den lille Kathecismus og Hjorths Læsebog⁵⁴), siddende andægtig ved det brunmalede Slagbord, i hvilket jeg havde en uimodståelig, men strengelig forbudt Lyst til at ridse Huse og Navne i med en Knappe-nål. Denne Skolegang var dog ikke af lang Varighed, idet mine Forældre snart antog en ung velanbefalet Pige fra H... til vor Lærerinde⁵⁵), og hun vidste snart at vinde vore Hjærter og vække vor Arbejdslyst i så høj Grad, at vi snart blev Perlevenner og det for hele Livet. Min yngste Søster⁵⁶), der imidlertid også voksede op til

den Alder, da man begynder at smage på Kundskabens Frugter, var dog ikke slet så let at vinde. Hun havde en tydelig Fornemmelse af, at når man først var bleven placeret inde i den højtidelige Skolestue, så var det ikke sikkert, hvornår man igen slap ud til det gyldne, lokkende Frihedsliv, og hun viste derfor en udpræget Tendents til at udsætte denne Termin så længe som muligt. Man gjorde formelig Jagt på hende, men væk var hun altid, når Skoletiderne nærmede sig – i Marken, hos Køerne, Hestene, Fårene – overalt, undtagen hvor man søgte efter hende, og var hun så uheldig at opholde sig i Folkestuen, når den frygtede Stafet viste sig i Nærheden, fik hun sin specielle Ven, Røgterdrengen, den lange Jens Christian⁵⁷), til at skjule sig. Efter at have forsøgt flere Metoder, både med det gode og det onde, der alle mislykkedes overfor Barnets stivsindede Uvillie imod de boglige Sysler, snildløb man hende endelig. Der blev udsat en Præmie for Jens Christian, hvis han kunde bibringe den modstræbende, stridige unge Dame Alphabetet, og så snart hun flygtede ud af Skolestuen og søgte Tilflugt i Folkestuen, trak Jens Christian ABC'en op af Lommen og begyndte Undervisningen. Fortvivlet over at befinde sig imellem denne dobbelte Ild gav hun endelig tabt og indså snart, at af to Onder var Frk. Hansen alligevel det mindste, ti her lærte hun Bogstaverne let og sikkert, hvorimod alle lo af hende, når hun kom og sagde, at r hed æ-ærr, for det havde Jens Christian sagt.

Omtrent på denne Tid nærmede vi os en Vinter den hellige Julefest⁵⁸). Der er vel intet Sted, man føler Højtidens fulde Betydning i så høj Grad som i en Landsbypræstegård, men der er også få Stæder, hvor der er gået en så omfattende Travlhed forud for Festen, ti en hel Måned før var Dagene i Moders Almanak mærkede med betydningsfulde Tegn og Streger, der kun var fuldt forståelige for hende selv, men som forkyndte, at fra nu

af havde hver Dag nok i sin Plage. Der skulde vaskes og stryges og skures og pudses, der skulde bages og brygges og slagtes og laves Mad, der skulde tænkes på alle både ude og inde, både fjern og nær, og Huset sættes i Belejringstilstand, så man kunde udholde en Indkvartering af et ubestemt Antal Mennesker i cirka 14 Dage uden at behøve at frygte for Lavvande i Spise- og Forråds-kamre.

Provst Petrus Johannes Bøtchers 3
Døtre: Marie, Andrea og Amalia. „De tre Roser paa Heden“.

Hele Rækken af Juletil-

beredelserne begyndte gerne med „Lysestøbningen“, og den Dag blev derfor af os Børn betragtet som den glade Åbningshøjtidelighed til en hel Række Festdage, ti for os var det evige Løjer altsammen, medens Moder stundom kunde være nær ved at segne under den store Landhusholdnings Byrder, som hun tappert bar på sine Skuldre med forholdsvis ringe – ja ofte aldeles utilstrækkelig Hjælp, idet Pigerne især i de første Åringer lod meget tilbage at ønske både i Retning af Dygtighed og Pålidelighed, så Moder måtte selv være tilstede overalt.

En sådan „Støbedag“ var hun på Færde fra om Morgenen Kl. 4, og vi vidste da, at hun kun lige lod sig se til Måltiderne, idet hun ellers indesluttede sig ovre i „Spandehuset“, såkaldet efter en gammel Præst, der her havde haft sin Aftægtsbolig⁵⁹). Her i den store Stue med Lergulvet stod Støbetøjet opstillet, et stort rundt Bord-skelet, der kunde drejes rundt om sin Axe med 16 runde Brikker hægtede på den ydre Cirkel. Disse Brikker var

på Undersiden fulde af Kroge, på hvilke Lysevægerne fastgjordes. Allerede Aftenen før havde Husets kvindelige Personale „snoet Væger“ og heftet dem på Brikkerne, og man tog så Brikkerne en for en og dyppede Vægerne ned i den dybe Støbeform, der var fyldt med varm, flydende Talg. Imedens man så drejede Bordet rundt, så at alle Brikkerne successive kom under Behandling, opnåede de første Lys en passende Afkøling til at kunne dyppes påny i Talgen, og således tog de efterhånden til i Tykkelse, indtil de løb af Stabelen i Form af tykke Lys, smalle Lys, tykke og tyndere Tællepråse, ti Talg var endnu det vigtigste og billigste Belysningsmateriale, man kendte, så det blev anvendt overalt både ude og inde, i Dagligstue, Køkken, Folkestue og Staldlygter, så man måtte have det i tilstrækkelig Mængde og i forskellige Grader.

Det var naturligvis vor største Fryd, når vi kunde få Lov at assistere Moder ovre i „Spandestuen“, og ialfald havde vi altid hver sit „Helligtrekongerslys“ med sine tre Arme og et lille Hylster med Krudt forneden, så de brændte af med et lille Fyrværkeri. Dem dyppede vi altid selv, men da gerne Bousseronnernes Ærmer og Bånd blev dyppede ved samme Lejlighed, modtog Moder ikke altid vore hyppige Besøg med den tilbørlige Påskønnelse. Navnlig var Andrea endnu i for ung en Alder til at respektere de varme Lys tilstrækkeligt, og Moder havde derfor gentagne Gange sendt hende bort, men stadigt så man hende påny udenfor den lukkede Dør, kaldende på Moder i alle de mest lokkende Tonearter, medens de lyse Lokker flagrede i den skarpe Vind. Om Aftenen klagede hun over Ildebefindende og var hed i Hovedet. Moder lagde hende tilsængs under bange Anelser, ti Skarlagensfeberen grasserede stærkt det År og optrådte meget ondartet. For nogle Dage siden var Moder bleven hentet til en nærliggende Bondegård, hvor et Barn, der

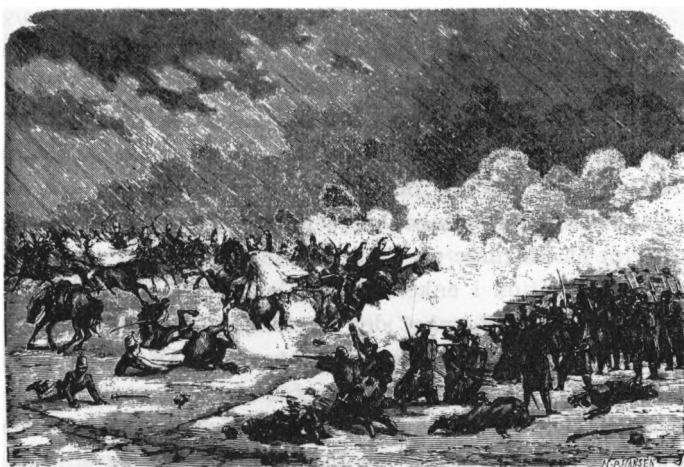
var angrebet af Sygdommen, stred sin sidste Strid⁶⁰). Hun havde ved Hjemkomsten taget alle mulige Forholdsregler for ikke at bringe Smitten ind i Huset, men ængstedes dog nu for, at det var sket alligevel. Om Natten phantaserede Andrea i Feber. Næste Morgen gik der Ilbud til Byen efter Lægen —, det var kun altfor sikkert —, den skrækkelige Gæst var trådt ind over Præstegårdens Tærskel. I flere Dage svævede vor lille Søster mellem Liv og Død, og en Morgen troede vi alle, at det var forbi. Doctoren havde erklæret, at da Smitstoffet var i Huset, var det unyttigt at fjerne os andre Børn fra den Syge, og vi var derfor samlede om hendes Leje. Moder vogtede med tåreblændet Blik på sin lille Skat, og medens vi ventede på, at hun skulde drage det sidste Suk, sang vi under Tårer „Hvor salig er den lille Flok“, som hun, hvor lille hun end var, dog altid havde stemt i med, når vi sang. Dog, Krisen blev overstået, og da Doctoren ankom senere op ad Dagen, kunde han erklære, at den værste Fare med Guds Hjælp var forbi, men at man lige så godt straks kunde bringe mig tilsængs, ti jeg, der havde begyndt at klage over ondt i Halsen, havde også Sygdommen. Jeg blev dog ikke så stærkt angrebet som min yngste Søster, og det varede nu ikke så længe, inden vi kunde begynde at holde hinanden ved Selskab, meget forbausede over, at vi skulde blive ved at ligge i Sængen, uagtet vi intet fejlede. Også min ældste Søster blev angrebet, men i så mild en Grad, at man først var sikker derpå, da Afskalningen viste sig.

Juleaften havde Moder pyntet Juletræet oppe i vort Sygeværelse, og vi lå og fornøjede os over vore små Gaver i Sængen. Endelig slog den forventede Time, da vi første Gang skulde have Lov at være en Time oppe, men Glæden forvandlede sig til stor Forfærdelse, da vi opdagede, at vi aldeles ikke kunde støtte på Benene og måtte begynde med at lære at gå som små Børn. Da vi havde

været oppe i nogle Dage, blev Moder heftig syg, og Lægen erklærede det naturligvis straks for fremdeles at være den samme Sygdom, der drev sit Spil. Vi husker endnu vor heftige Sorg og Fortvivelse, da Moder blev båret igennem den Stue, hvor vi var indelukkede under Reconvalcensen, for at føres til et andet Sygeværrelse, der var indrettet for hende. Hulkende så vi Døren lukkes efter hende, uden at hun havde Kræfter til at kysse os til Farvel, og måske var det sidste Gang, vi så hende, vor egen elskede Moder —, nej, det var altfor forfærdeligt, det kunde den kære Gud Fader umuligt nænne! Og han nænnede det heller ikke —, også denne Gang gik Dødens Engel vor Dør forbi, men vi så hende ikke i 6 Uger, i hvilken Tid også Køkkenpigen⁶¹) lå hårdt angrebet af Sygdommen, så det varede længe, inden Præstegården atter vågnede til Liv og Røre efter dette Mareridt, og da vi omsider igen stak de små Hoveder ud af Reden og legede i Sneen som før, da havde Døden gjort sin rige Høst trindt omkring i Barneverdenen, og fra den førømtalte Tante Holm, der nu boede som Præsteenke med sine to Sønner i Viborg, var der kommet Brev, at hendes yngste Søn, hendes dejlige håbefulde Dræng, var død⁶²).

Endnu inden Barneårene afsluttedes, oprandt det skæbnesvangre År 1864, der kastede sine fremmedartede, mørke Skygger så grelt og pludseligt ind over vort lyse, fredelige Præstegårdsliv, at jeg ikke kan undlade at omtale denne Periode, der satte sine dybe og uudslettelige Mærker i det bløde og modtagelige Barnesind. Hvor alvorstungt og bittert et Afsnit dette År end danner i vort Fædrelands Historie, så er jeg dog glad ved at have gennemlevet det i en Alder, der var fremskreden nok til, at jeg kunde modtage blivende Indtryk af Begivenhedernes Gang, af Stemninger og Tilstande. Hvilken jublende Fryd vilde det ikke have været i den Alder at have op-

Blandt de danske Soldater af 4. Division, som i de bevægede Martsdage 1864 paa Divisionens Tilbagetrækning til Mors kom til Skive og Omegn, var Mandakabet fra 1. og 11. Regiment, der den 6. Februar ved Sankelmark saa tappert havde afslaaet de liechtensteinske Husarers Angreb. (Efter Træsnit af H. P. Hansen. Frederiksborg-Museet).

levet et sejrrikt Felttog som Krigen 48–50, men selv under Trykket af vor Krigsmagts stadige Tilbagevigen for en overlegen Fjende frembyder en så bevæget Tid mangt et begejstret Øjeblik, i hvilket man selv som Barn føler sig delagtig i Fædrelandets Nød og Jammer, føler Sjælens Vinger vokser og udfoldes i Håb og Bøn om dets Frelse og føler, at man med den opvoksende Slægt er fælles om et Ansvar for de kommende Tider. At der blandt en Slægt, der med mig var Børn i 1864, kan findes Individder, som sætter en Ære i at forhåne Fædreland, Nationalitet og fælles Minder, er mig ufatteligt! Hvilket Barn, der måtte se sin Moder lemlæstet af glubende Ulve og sine Brødre gå modigt i Døden for at frelse hende, vilde kunne sige som Mand: „Mine Brødre var Narre, at de elskede hende højere end deres Liv, og jeg var en Nar, der kunde græde af Smerte over, at jeg var for ung til at kunne gå i Døden med dem!“

Desværre var jeg ikke i Hjemmet i den Tid, da vore Tropper drog sig tilbage op igennem Nørrejylland, så jeg fik ikke Glæden af den danske Indkvartering i Præstegården⁶³). Min ældste Søster og jeg var i Efteråret 63, da ingen drømte om Krig, bleven sendte over til min Tante Holm, der nu boede med sin Søn og sin Søster, „Tante Lise“⁶⁴), i København, for at få vort store Ønske opfyldt at tilbringe en Vinter i Hovedstaden og tage privat Information i enkelte Fag. Det var jo nærmest min Søster, der havde nået den dertil passende Alder, men ligesom jeg i sin Tid havde frekventeret Dandseskolen i en uforholdsmæssig ung Alder for at nyde godt af hendes Selskab, således havde vi trolig fulgtes ad igennem Skoleårene, og Forældrene mente nu, at vi også burde have Glæden af at dele det københavnske Ophold.

Herovre indtraf da Begivenhederne Slag i Slag. Kongens Død, Chr. d. IX's Thronbestigelse, Krigens Udbrud, Troppernes Afmarch under jublende Hurraråb, Dannevirkes Rømning og Hovedstadsbefolkningens Ophidselse ved dette uventede Tordenbudskab.

I min Tantes Hus var flere unge studerende, så det var let for os at få den nødvendige, mandlige Ledsagelse for at være med overalt, hvor der var noget påfærde, og min Tante selv var en lille energisk, væver Dame, der holdt tappert ud trods hendes lidt haltende Gang, så vi var i Ånde både tidligt og silde. Hvor levende erindrer jeg ikke hin Novemberaften, da vi underhånden fik det første Budskab om Frederik d. VII's Død⁶⁵), uden at man endnu ret vilde fæste Lid til den sørgelige Tidende, hvorledes vi Børn, der var opdraget under hele Datidens Forgudelse af den folkekære Konge, næsten bedøvedes af dette uventede Slag, af det højtidelige i at opleve et Thronskifte med alle de Muligheder, det bar i sit Skød, og hvorledes min Tantes practiske Sands dog sejrede over Øjeblikkets lammende Alvor, idet vi efter Theen alle be-

gav os ind i Byen under hendes Ægide for at gøre Indkøb af Sørgetøj, inden Priserne næste Dag vilde stige til det dobbelte, så snart den officielle Meddelelse var indtruffet. Vi traf da også allerede Magazinerne i Opbrud, og de Handlende i travl Bevægelse for i Nattens Løb at bortskaffe alt couleurt af Hylden og Vindueskabe. Når Solen næste Morgen stod op, vilde dens Stråler beskinne en Hovedstad klædt i sort, Landesorgen vilde være begyndt.

Vi så Thronfølgeren køre til Christiansborg i Guldka-
reten og hørte gamle Hall fra Slotsaltanen sige de tre
Gange gentagne Ord: Kong Frederik d. VII'ende er død –
Leve Kong Chr. d. IX'ende!, hvorpå den nye Konge trådte
frem og bevæget modtog Folkets Hyldest; endnu var den
lidt reserveret, man betragtede den nye Kongeskikkelse
med kritiske Blikke og fandt, at den manglede den ydre
Majestæt og rolige Anstand, som Frederik d. VII'ende i
så høj Grad af Naturen var i Besiddelse af, og som
aldrig undlod at gøre sin Virkning på det menige Folk.
Vi så den sorte Snække med Kongeliget ombord stævne
mod Land en mørk Aften under Fakkelskin og dæmpede
Sørgetoner⁸⁶). Også Castrum doloris lykkedes det én at
få at se ved min energiske Tantes utrættelige Omsorg
for at skaffe os den Oplevelse. Hun var nemlig altid først
på Pladsen, hvorved det lykkedes efter 4 Timers Vente-
tid i Christiansborgs Slots Port at blive indladt med
første Hold⁸⁷). Den venlige Schweitzer bragte os Stole
og sørgede for at anbringe os så bekvemt som muligt.
Skønt vi således blev favoriserede fremfor den Folke-
masse, der efterhånden samledes udenfor Porten, var det
dog strængt nok at holde ud så længe på ét Sted den
kolde Vinterdag, men vore Bestræbelser kronedes da og-
så med Held, idet vi var de første, der betrådte de tause,
sortbetrukne Gemakker, efter at Adgangen var givet fri.
Æresvagten af Hestgardister med dens „gyldne“ Hjelm

og Brynjer, stive og tause som huggede i Sten, de ærværdige Kammerherrer i de røde Uniformer, ubevægelige som en Kreds af Billedstøtter, de sorte Drapperier, Lys-havet fra Kandelabre og Lysekroner, de funklende Ordener på de røde Fløjels Taburetter og endelig Katafalken selv med Kisten under Baldaquinen med Kongekronen, det var som et Drømmesyn fra „Tusind og én Nat“, der virkede betagende på mig de korte Øjeblikke, vi gik gennem Salen – glimrende, blændende i al sin Kongeglans og dog så fuldt af Dødens gribende Alvor. Det var første Gang mit Øje mødte noget af Thronens féagtige Glans, men det var en Throne hyllet i Sørgeflor for den døde Konge. Det var underligt at komme ud i det blege, grå Dagslys igen, det syntes dobbelt koldt og fattigt efter den røde Fakkलगlans derinde om Kongens Båre. Ligtoget drog igennem Gaderne under Klokketklang og Kanonsalut, hilset i Taushed af de sortklædte Skarer⁶⁸). Vi hørte med Undren Sørgetrompeternes skrattende Toner og så Kongens hvide Hingst blive ført med i Toget. Medens Sørgetoget langsomt drog om Natten ved Fakkelskin ad Roskilde Landevej, ilede Københavnerne afsted med Toget næste Morgen til den gamle Kongeby for at se Frederik d. VII'endes tunge Egekiste blive båret af hans trofaste Bønder til Domkirken, ved hvis Indgang Gejstligheden med Sjællands Biskop i Spidsen tog imod sin Konge ligesom i fordums Dage, den mægtige Erkebisp gik sin angrende, kongelige Ven imøde for at føre ham ind i den Kirke, der atter optog ham i sit moderlige Skød⁶⁹).

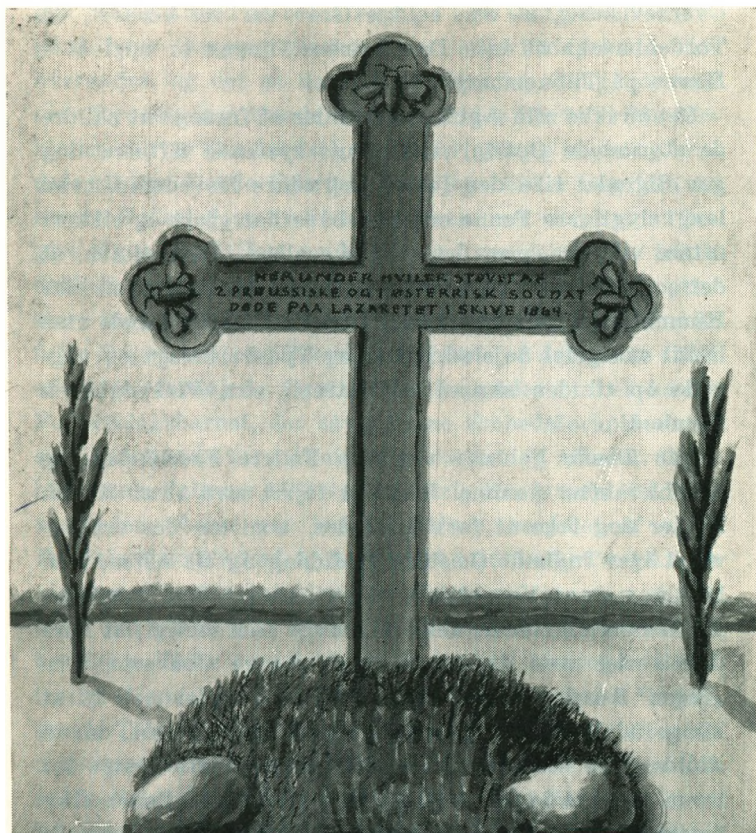
Skive og Omegn var i Tiden 10.—26. Juli 1864 uafbrudt belagt med østrigske Soldater. Da de danske Fiskebaade langs Sallings Kyster var ødelagt eller ført bort, maatte Fjenden, der vilde invadere Mors, den 12. Juli paa danske Ægtvogne befordre 37 store Slæbebaade med Pontontræn til „Pinen“ ved Sallingsund, hvor Overfarten fandt sted. (Træsnit i „Illustrierte Zeitung“ 6/8 1864 efter Tegning af Aug. Beck).

Efter at Jordfæstelsesceremonierne var tilendebagte, vendtes alle Tanker og Blikke mod Syd, hvor Krigen forberedtes og snart efter erklæredes, hvorefter vor Hær tog Stilling bag Dannevirke⁷⁰). Under alt dette var den lyse Stemning fra 48–50 endnu enerådende iblandt Almenheden. At de Danske kunde vige eller besejres, faldt ingen ind, ialfald vilde den, der havde turdet fremkomme med en Tanke i den Retning, ubønhørligt være bleven spottet af den offentlige Mening. De indkaldte Soldater blev modtagne og bortsendte under begejstrede Glædesudbrud. Alle Soldaterne hjemme fra Sognet mødte i små Afdelinger oppe hos min Tante for at hilse på os. De blev trakteret med Kaffe og Fædrelandssange, og man tog bevæget Afsked ved Tanken om, at der muligt var den iblandt dem, som man ikke skulde se mere, men at vi skulde hilse de hjemvendende som Sejrherrer, derom var ikke mindste Tvivl i vort Hjærte.

Så kom de første livlige Skildringer fra Feltlivet dernede. Jenserne gik i Krigen ligeså stødt som til en Dans og tog et Vinterfelttogs Savn og Strabadser med den samme tørre Humor og Gemytlighed, som udmærkede dem hjemme ved Grødfadet i den lune Kakkelovnskrog. Den eneste blandt Soldaterne hjemme fra, der havde set lidt betænkelig ud ved at blive sendt i Krigen, var en lille bleg, svagelig Skrædder⁷¹), med hvem vi alle i Tankerne sagde det sidste Farvel, da han drog bort, men den, der kom hjem igen som et nyt og bædre Menneske, der aldrig i sit Liv havde været så rask og frisk som i Krigen, det var Skrædderen!

Man talte naturligvis ikke om andet end om, hvad der foregik nede i Dannevirkestillingen. Alle Københavnerne var dernede med Liv og Sjæl, men uheldigvis var Legemet hjemme ved de fyldte Kødgryder og mærkede intet af, hvad vore stakkels Soldater udholdt af Kulde, Savn og Anstrængelser i den stedse mere og mere uholdbare

Under den fjendtlige Besættelse af Skive 1864 døde østrigsk Infanterist Georg Kretz 30/7, 26 Aar gl., og preussisk Infanterist Heinrich August Nietschke 4/11, 23½ Aar gl., af Tyfus paa Lazarettet, der var indrettet i det gamle Sygehus i Sønderbyen. Over deres Grave paa Skive Kirkegaard, hvilke nu er dækket af Bjørnegræs, rejstes et Kors, som er det eneste synlige Minde i Byen om den tysk-østrigske Besættelse 1864. (Efter Tegning af Billedhugger J. Chr. Jepsen, Skive).

Stilling. Herovre havde man netop i sin lune Stue siddet og frydet sig over at læse Bladenes alenlange, tilfredse Skildringer af Stillingens Uindtagelighed på ethvert Punkt og var kommen til den behagelige, urokkelige

Overbevisning, at den hellige Grav var vel bevaret, da Tordenbudskabet lød: Dannevirkestillingen er opgivet – Hæren på Tilbage-march!⁷²).

Det er ikke min Agt i disse Linier at forsøge at skildre de stormende Optrin, som denne rystende Efterretning gav Signalet til i den før så sejrssikre Hovedstad, hvad langt dygtigere Penne end min både har gjort og sikkert oftere vil gøre, men det var ikke alene i København, at dette uventede Budskab slog ned som et Lyn fra en klar Himmel. Også hjemme i den stille Præstegård havde man hidtil svælget i Sejersdrømme og Tydskerforagt og vågnede op til den skærende Contrast, som Virkeligheden frembød.

Den 7'ende Februar var min Faders Fødselsdag, og den blev efter gammel Vedtægt fejret med stort Knald. Det er dog ikke at forstå således, som om der overhovedet blev indbudt Gæster til Middag og til Aften, men hele vor store Vennekreds vidste, at den Dag ventedes der Gæster til Gårde, helst så mange som muligt, at Middagsbordet stod dækket med så mange Couverts, som „Salen“ kunde rumme, og at det var elastisk nok til at kunne udvides ind i både Dagligstue og Havestue, om så skulde være. Gæstekamrene stod med opredte Sænge for hvem, der havde for langt hjem at køre om Aftenen eller foretrak at blive et Par Dage i det gæstfrie Lag og nyde godt af hverandres Selskab. Fra fjern og nær satte man hinanden Stævne i Sevel Præstegård den 7'ende Febr. Alle, der stod i Venneforhold til Huset, vidste sig velkomne og kærkomne, og det var derfor ofte et i Henseende til Rang og Stand meget blandet Selskab, der samlede, men dette var just, hvad Fader satte Pris på, og både han og Moder var i høj Grad i Besiddelse af den hjertelige Gæstfrihed, der får hver enkelt til at føle sig hjemlig og veltilmode, så hver efter Evne yder sin Skærv til den almindelige Underholdning. Det var jo in-

gen heldig Årstid at holde Fest på i en vestjydsk Præstegård, hvor Omgangsvenerne var milevidt fjærnedede fra hverandre, og det så da også mangen en Gang ud, som om „Kyndelmisse Knude med sine hvide Stude“ vilde forhindre enhver Samfærdsel, medens vi gik og bagte og brasede til den 7'ende Februar, men jeg husker dog kun en eneste Fødselsdag, hvor det ligefrem var umuligt at begive sig ud med Hest og Vogn, og hvor det derfor følte dobbelt festligt, da dog en 4 á 5 Herrer, tildels Nabopræster, tappert kom travende igennem Snedriverne for at fejre Dagen med os. Ellers blev Huset for det meste fuldt af glade, fornøjede Gæster, der kappedes om at hædre Fødselsdagsbarnet, der såvel i sine Embedsforhold som i sin Vennekreds var ualmindelig skattet og afholdt. Også hin 7'ende Februar 1864 var en talrig Kreds samlet i Præstegården. Fader var ivrig Politiker, besjælet af varm Fædrelandskærlighed og begejstret, urokkelig Tro på dets sejrige Fremtid, så det var naturligt, at man endnu mere end ellers følte Trang til at flokkes om ham i disse bevægede Tider og udveksle Tanker og Meninger i fortroligt Vennelag. Ved Bordet havde man holdt begejstrede Taler, sunget Fædrelandssange og ønsket alt godt over vore brave Jenser nede ved Dannevirke –, kun lidt anede Selskabet, at de gode Ønsker kom for sent –, at Jenserne i dette Øjeblik slæbte sig udmattede og overanstrengte nordpå fra Dannevirke for at søge en ny Stilling, i hvilken de kunde modtage den fremtrængende Fjende, der var lige i Hælene på dem⁷³).

Et Brev hjemmefra, afsendt et Par Dage efter Fødselsdagen (der gik kun Post to Gange om Ugen), fortalte os alt dette, og efter at Brevet var forsegleet til Afgang, var der endnu tilføjet udenpå: „I dette Øjeblik – Kl. 11 om Aftenen – rullede en lukket Vogn ind i Gården med 4 Damer fra Hanved Præstegård ved Flensborg“. Moders yngste Broder⁷⁴) var Præst i Hanved, der hørte til de

blandede Districter, hvor der vekselvis prædikedes tysk og dansk, og hvor der gærede megen Uro imellem de to Nationaliteter, skønt Sognet hovedsagelig var dansksindet. Så snart det rygtedes, at Dannevirke var rømmet, vidste Onkel naturligvis, at det kun var et Tidsspørgsmål, hvornår han måtte fortrække, og han traf straks Forberedelser til at sende sine tre ældste Døtre med deres Gouvernante bort, inden Gården fyldtes af de hoverende Fjender. Ved at sende dem tilvogns op igennem Landet til sine Slægtninge i Nordjylland håbede han tillige at kunne bevare Vogn og Heste til bedre Tider, da han måske atter kunde vende hjem til sin kære slesvigske Menighed. Medens Skuddene drønedes fra det $\frac{1}{2}$ Mil bortliggende Sankelmark⁷⁵), traf man ilsomt de fornødne Rejsetilberedelser, og just som Vognen rullede ud af Præstegården, mødte de en Høstvogn med en grædende Familie imellem nogle i Hast samlede Sengeklæder og Klædningsstykker. Det var Præstefamilien⁷⁶) ,der flygtede fra Valpladsen over til det nærliggende Hanved.

På Rejsen nordpå var de i de første Dage stadigt escorterede af den tilbagegående Armé, hvad der ofte besværliggjorde Rejsen, idet Vejene spærredes af de lange Colonner, og Kroerne var overfyldt af Officerer og Soldater, så de ofte måtte overnatte i Vognen. Dog syntes det dem naturligt tomt, da deres Vej omsider skilte dem fra Synet af de brave Krigere, der også på deres Side havde betragtet Vognen med de flygtende, slesvigske Damer med Interesse og Deltagelse. Anstrængte og forkomne efter den lange Rejse holdt de som sagt en Aften sent deres Indtog hos de hidtil ukendte Slægtninge, og det kan nok være, der blev Travlhed i Præstegården for at gøre det godt for de kære, uventede Gæster. Trods vor Fraværelse var der således Ungdom nok derhjemme, og snart fik de nok at tænke på med at tage vel imod de danske Patrouiller, der passerede Sognet på Marchen op

igennem Jylland. I længere Tid måtte Arméchoret ligge og vente på de nødvendige Transportmidler til at overføre den store Styrke til Mors, og det var navnlig i dette Tidsrum, at Præstegården jevnligt var fuld af Officerer og Soldater, der såvidt muligt indrettede sig på at holde Rast indenfor dens gæstfrie Mure, hvor de vidste, at Moder med sin Stab af Tjenestefolk stod rede til at vedervæge dem med Mad og Drikke ved Dag og ved Nat, medens de unge modtog dem fulde af Håb og Begejstring for den fælles Sag, så de glemte for et Par Timer både Kulde og Anstrængelser for i de lune, oplyste Stuer at lytte til de evig unge Fædrelandssange, som navnlig de unge sønderjydske Piger havde et uudtømmeligt Forråd af, og hvis Toner atter og atter opildnede Soldaternes Hjærter til at drømme om ny Dåd og nye Kampe. Ofte kunde det hændes, at man slet ikke kom i Sæng om Natten, da forskellige sultne Hold stadigt afløste hverandre. „Det er såmænd tredie Gang, jeg er her i Nat“, sagde en ung, krølhåret Soldat, da han henad Morgenstunden sad med sine Kammerater foran en dampende Æggekage med Flæsk og varm Kaffe, „hvergang jeg i Hovedkvarteret hørte, at en ny Patrouille skulde ad Sevel til, tilbød jeg mig som Vejviser for at komme med herover!“ Man befandt sig jo i stadig Uro for at blive indhentet af den fremrykkende Fjende, da – som Krigshistorien senere har oplyst – General Hegermann-Lindenchrone havde fået Ordre til at undgå ethvert Sammenstød med Fjenden og bringe Hæren i Sikkerhed på den anden Side af Limfjorden. En Opgave som han løste med en Omtanke og Indsigt, der senere er bleven fuldt anerkendt, skønt det forsigtige Tilbagetog i Tiden blev betragtet med hånlige Blikke af Befolkningen, der manglede al Forståelse af vor militaire Position og blot higede efter at se vore Soldater høste de attræede Laurbær ved at „kaste Tydskerne“.

En Aften ved Sængetid lød Hestetrav og Sabelklirren i Gården. Det var to Officerer, der havde en lang, hemmelig Conference med Fader, hvorefter alle Familiens Medlemmer i største Hast blev satte i Arbejde med at afskrive conciperede Breve, der øjeblikkeligt afsendtes, medens Officererne blev styrkede med Haresteg og Vin, inden de atter red ud i den kolde Vinternat. Som vi senere erfarede, havde Fader indvilliget i den Anmodning, de havde bragt ham fra Hegermann-Lindenchrone, at tilstede denne pålidelige Efterretninger om Fjendens Bevægelser, når han nærmede sig denne Egn, og dette Hverv udførte Fader til megen Tilfredshed, navnlig ved Hjælp af en særdeles intelligent Bonde⁷⁷), der ypperligt forstod at udspejle Fjendens Stilling uden at vække Mistanke såvel som at bringe de hemmelige Brevskaber sikkert og hurtigt til Hovedkvarteret.

Ovre i København var min Tantes Husstand også blevet betydelig forøget, idet min Onkel, Præsten i Hanved, ligesom sine andre gejstlige Brødre snart fik sin Afsked, og han tog da med Hustru og de yngste Børn sin midlertidige Tilflugt til sin Søsters i Hovedstaden. Efter at Dybbølstillingen var taget den 18'de April, begyndte man at frygte for Muligheden af, at København skulde blive belejret. Skønt denne Formodning ikke syntes at antage nogen fastere Form, mente Familierne dog, at det var rettest at benytte Øjeblikket, inden Jylland blev besat af Fjenden, til at få Børnene udvekslede, og en af de første Dage i Maj tiltrådte min Onkel Rejsen med min Søster og mig for at bringe os i god Behold hjem og tage sine egne Børn med til København, hvor han nu havde lejet en Bolig og forberedte sig på at kunne afvente, hvad Tiderne vilde bringe.

Vi afgang med Dampskibet til Aalborg, da det var Bestemmelsen derfra at gå videre med Fjorddamperen til Mors, hvor Onkel vilde benytte Lejligheden til at af-

lægge et Par Dages Besøg hos en Broder⁷⁸), hvem han ikke havde set i mange År. Da vi om Morgenen tidligt lagde ind til Bolværket ved Aalborg, vrimlede det på Kajen af Officerer og Soldater, såvel Hestfolk som Fodfolk. Man råbte fra Skibet: „Har I set noget til Tydskerne herovre?“ og et vittigt Hoved svarede straks: „Nej, det er der længe til –, vi har først Hegermann!“

Skibet, der skulle bringe os op ad Fjorden, lå allerede med Damp oppe ved Siden af os, vort Tøj var bragt ombord, og vi beredte os selv til at følge efter, da der pludselig kom Contraordre, der forbød Skibets Afgang. Vi måtte altså beslutte os til at opgive det påtænkte Besøg på Mors, gik i Land og håbede at kunne tiltræde Hjemrejsen til Sevel med Diligencen, men modtog den Hjobs-post, at der ingen Post afgik mere sydpå. Her var gode Råd dyre, da det også viste sig meget vanskeligt at opdrive en Vogn for gode Ord og Betaling, men omsider lykkedes det da at leje en Befordring til Nibe og derfra videre til Løgstør, hvor vi ankom om Aftenen, men her nægtede man på det bestemteste at befordre os videre. Ingen Mand vovede at sende sin Vogn og sine Heste ind i Salling, som man kunde vente hver Dag at se besat af Fjenden. For høj Betaling formåede vi omsider en medlidende Sjæl til at køre os de tre Mil ned til Hvalpsund, når det kunde ske samme Nat, og efter at have styrket os med lidt Aftensmad rullede vi ved Midnattid ud af den gode By Løgstør. Vort Rejsetøj var just ikke beregnet på Køretoure på åben Vogn i kolde Forårsnætter, så det var ikke fri, at vi havde en lille Fornemmelse af at være på Feltfod, da vi sad og krøb i Ly hos hinanden mod Nattekulden, så op på den mørknende Himmel, hvor Lynene krydsede hverandre i Zigzag, og af og til stillede vor Sult på Indholdet af en Pakke „Vrøvl“⁷⁹), som vi heldigvis havde medbragt fra København. Det begyndte at dages, da vi nåede Sundstedet,

og vi forsøgte at stampe lidt Liv i de kolde Fødder ved at spadsere lidt op og ned ad Chausseen, imedens Færgemanden blev banket op og traf sine Forberedelser til at sætte os over. Å – men hvilken Fryd var det ikke fra Båden at se den opgående Sol og vide: „Endnu inden den går ned i Dag, er vi hjemme og skal se dem alle igen, og de aner ikke, hvor nær vi er dem!“

Atter Standsning i Færgehuset på den anden Side, medens der blev tinget om en Vogn til at køre os til en 1 Mil bortliggende Proprietairgård⁶⁰), som ejedes af en god Ungdomsven af min Onkel, hvem han håbede at formå til at tage sig af vor videre Befordring. Hertil ankom vi Kl. 9, og da den venlige Husmoder kort efter kaldte os ind til det velbesatte Frokostbord, syntes vi aldrig at have smagt et lifligere Måltid, forkomne og ilde tilpas, som vi vare efter den forcerede Rejse og to Nætters Mangel på Søvn. Mageløs hjærteligt og venligt havde man taget imod os, og Proprietairen tilbød straks at køre os de to Mil til Købstaden Skive, hvorfra vi da blot endnu havde 2 Mil hjem. Så snart som muligt brød vi op; det gjaldt at benytte Tiden, inden den ventede Fjende lagde Hindringer i Vejen for at få Vogn og Heste tilbage, og ved Middagstid nåede vi Byen. Her måtte Onkel atter anvende alle sine Overtalelsesevner for at skaffe Vogn, men den fordrevne, slesvigske Præst, der tilmed var Svoger til Fader, hvis Navn var velkendt, og hvis Børn han skulde have ombyttet med sine egne i disse kritiske Tider, besejrede dog Hjærterne overalt, og nogle Timer efter kørte vi med jublende Hjærter op ad Bakken, fra hvis Top vi kunde se Sevel Kirke, medens de sikkert også snart fra Salsvinduerne hjemme vilde opdage den røde Kudsk og ane, hvilken kær Fragt han bragte. Nu tog han Hornet frem, og medens dets lystige Toner meldte vor Ankomst, kørte vi i rask Trav op mod Præstegården, men allerede udenfor Alléens Indkørsel

ilede man os glædestrålende imøde. Folkene, der havde set Vognen i Frastand, var løbet hjem fra Markarbejdet for at melde den glædelige Tidende: „Nu kommer Deres Børn!“, og snart lå vi leende og grædende i hinandens Arme. Onkel vilde gerne have dvælet noget længere i Præstegården, hvor han efter mange Års Forløb genså sin Søster og Svoger, i hvilken han fandt en Mand, med hvis politiske og religiøse Anskuelser han fuldt ud sympathiserede, men det var ikke Tider, i hvilke man turde nyde Fredens Glæde. Øjeblikket måtte benyttes, medens Tilbagereisen endnu stod åben, og anden Dagen efter tog vi allerede bevæget Afsked med de sønderjydske Slægtninger, som disse sørgelige Tider havde knyttet os så hurtigt og så inderligt til.

Endnu varer det dog en Stund, inden Fjenden nåede op til vore nordlige Egne⁸¹), og egentlig havde vi håbet på Grund af vor afsides Beliggenhed at undgå Synet af ham, idet han ventedes at ville passere ad Chausseen imellem Viborg og Holstebro, der gik i en Mils Afstand fra Landsbyen, men desværre havde man i den tyske Armé kun ældre Kort, på hvilke den gamle, nu forlængst nedlagte Hovedlandevej imellem Skive og Holstebro førte igennem Sevel⁸²), så vi fik mere end nok af dem⁸³).

NOTER OG HENVISNINGER

- 48) „Den gamle hvidhårede Røgter“ = Palle Christensen, f. 1. Mørup, Mønsted Sogn, hjdbt. 4/2 1775, Soldat ved det norske Livregiment 1796—1804, var gift og findes som Tjenestekarl i Sevel Pgd. 1840, hvor han forblev til sin Død 25/11 1860. Det blev tilladt, at han maatte begraves 4/12 1860 paa Sevel Kirkegaard „med de brugelige Ceremonier“.
- 49) „Lille Hans“ = Hans Johannessen, f. i Sevel 30/10 1857.
- 50) April 1860.
- 51) Skonnerten „Ariel“ og Kutteren „Alacrity“ er Fartøjer, der nævnes i J. F. Coopers Fortælling „Lodsen“, hvis 3. Oplag paa Dansk udkom 1857.
- 52) „Vor gamle Avlskarl“ = Jens Andersen (Rusborg), f. i Rusborg, Handbjerg Sogn, hjdbt. 5/7 1812, død i Sevel Vesterhede 31/3 1882. Efter sin Hustrus Død 25/2 1868 fik

- han fast Ophold i Sevel Pgd., hvor han allerede var i Tjeneste 1840.
- 53) Skolelærer og Kirkesanger Christen Christensen Astrup, f. i Brøndum (Skast Herred), dbt. smst. 30/9 1792, død i Sevel 10/2 1882. Lærer i Sevel 1831—1865.
- 54) „Hjorths Læsebog“ udkom 1. Gang 1839 og siden i flere Oplag.
- 55) „Vor Lærerinde“ fra „H-“ = Anna Kirstine Hansen, f. i Holstebro 10/3 1841. Hun var i Sevel Pgd. 1860.
- 56) *Andrea* Christiana Margarethe Bøtcher, f. i Holstebro 2/1 1854, død i København 21/5 1933. Da Faderen 7/2 1886 fik sin Afsked som Provst og Sognepræst i Sevel, fulgte hun med sine Forældre til København og passede og plejede dem i det nye Hjem paa Nøjsomhedsvej, hvor Faderen døde 7/3 1893 og Moderen 31/3 1903.
- 57) Jens Christian Jensen, født i Ryde Kirkeby 3/5 1846.
- 58) Julen 1857.
- 59) „Spandehuset“, opkaldt efter Kapellan Niels Spandet i Sevel 1798—1801. Han var født paa Holmsland 21/8 1749 og døde som Sognepræst i Ho-Oksby 12/3 1810.
- 60) „Den nærliggende Bondegaard“ var Damgaard i Sevel, hvor Gmd. Peder Christian Poulsens lille Datter Mette døde af Skarlagensfeber 17/11 1857. I de følgende Maaneder indtil Midten af April 1858 døde yderligere 6 Børn i Sevel Sogn af Epidemien.
- 61) Mariane Nielsen, f. i Spaabæk, Vinding Sogn, 27/7 1837, der tjente i Sevel Pgd. 1856—1859.
- 62) Christian Michael Rottbøll Friis Holm, f. i Aggersborg 7/6 1846, Discipel i Viborg Latinskoie, døde 30/12 1857.
- 63) Søndag den 13. Marts prædikede Provst Bøtcher i Sevel Kirke og fremsatte i sin Tale det Spørgsmaal: „Men nu du, mit Folk blandt alle Jordens Folkeslag, vil du ogsaa i disse Trængselstider opgive denne Tro, at Gud er med os?“ – og han fortsatte: „Frygter ikke og forfærdes ikke, thi jeg igjenløste dig! Hvad siger dit Fædrelands og dit Folks Historie, hvad siger dine Fædres Bebudelsestider til denne Forjættelse og dette Haab – beskæmmer eller stadfæster de det? Siger de dig ikke baade fra de Trængselstider over dit Folk og dit Land, der ligger langt tilbage i Oldtidens graa Taager og fra dem, du selv har kendt og oplevet: Frygt ikke, thi du har fundet Naade hos Gud! Han, som har frelst dig af saa mange Angester, skal ogsaa frelse dig af denne“. (Provst Bøtchers efterladte Prædikensamling). Samme Søndag Formiddag, som Provsten udtalte disse trøstende Ord til Menigheden i Sevel Kirke, drog 4. Division af den danske Hær paa Tilbagetrækningen til Mors op mod disse Egne. Allerede om Lørdagen havde der rejst sig en stærk Storm, der med udformindsket Styrke rasede de følgende Dage. Efter at have afbrudt Resenbro (Gødvad Sogn) over Gudena tiltraadte 1. Kavaleribrigade, bestaaende af 3. og 5. Dragonregiment, under Generalmajor J. J. Honnens, Lørdag Eftermiddag

Kl. 5,30 Marchen mod Viborg, hvortil den kom Kl. 2 om Natten. Efter ca. 3 Timers Ophold uden for Byen fortsatte Brigaden i den voldsomme Storm af Nordvest med 10° Kulde og et forrygende Snevejr videre ad Landevejen mod Skive. I det haarde Vejr holdtes fra Kl. 6 til Kl. 8 Morgen et Hvil under Tag i Egnen omkring Kvols, inden man fortsatte mod Skive, der naaedes ved Middagstid. Omtrent samtidig med denne Ankomst afgik de første Tog med Soldater af 7. Infanteribrigade, bestaaende af 1. og 11. Infanteriregiment under Oberst C. F. Max Müller fra Langaa med den i 1863 anlagte, men endnu knapt fuldførte Jernbane til Skive, som naaedes i Løbet af Eftermiddagen. Denne Brigade var Kl. 2 om Natten til Lørdag den 12. Marts brudt op fra Stillingen mellem Mossø, Skanderborg Sø og Solbjerg Sø og marcherede op ved Landsbyen Tulstrup om Morgen Kl. 8,30. Efter et Hvil dér var den draget videre i Sne og Slud over Hammel til Langaa for sent om Aftenen at blive indkvarteret nogle faa Timer i og ved denne By, inden Jernbanetransporten til Skive begyndte. I Løbet af Søndagen og den paafølgende Nat var hele 4. Armédivision, med Undtagelse af 2. Kavaleribrigade under Oberst H. L. Scharffenberg, samlet i Skive og nærmeste Omegn, hvor Befolkningen gjorde deres Bedste for at skaffe Ly og Leje til de dødtørste Soldater. Divisionens Chef, Generaløjtnant Cai Ditlev Hegermann-Lindenchrone med Stab, ved hvilken Landets 20-aarige Kronprins (Fr. VIII) befandt sig, tog Kvarter paa Gæstgivergaarden (senere Hotel Royal) og udstedte herfra sine Ordre. Kronprinsen havde dog sit Ophold i „Taarnet“ (senere Frederiksgade Nr. 23) oppe ved Skive Mølle. Pludselig skulde ca. 13.000 Soldater indkvarteres i og ved Skive, som da kun talte ca. 1800 Indbyggere. Der skulle handles hurtigt. En Divisionsordre, dateret Skive d. 13. Marts 1864, skrevet paa et Stykke Papir, fugtpletet af smeltet Sne, ligger endnu som et tavst Vidnesbyrd om hin Dags hektiske Aktivitet. 11. Infanteriregiment under Kaptajn W. C. B. Stricker forblev i Skive og Lund, paa Krabbesholm, i Resen, Vinde og Hvidbjerg. Det skulde udstille Feltvagter paa Vejene til Dommerby, Tastum og Fly. Broen ved Dommerby forbedtes til Afbrydning, og Dragoner, som var afgivet til Regimentet, udstrakte deres Rekognosceringer over Vridsted og Sjørup mod Hagebro. Efter Fægtningen ved Vejle den 8. Marts og Meldingen om, at Fjenden den 11. Marts havde besat Horsens, troede alle, at de fjendtlige Styrker i Ilmarch var paa Vej mod disse Egne i Sporene efter den tilbagerykkende danske Armédivision. 1. Infanteriregiment under den senere fra Lundbyaffæren saa kendte Oberstløjtnant Hans Charles Johannes Beck, som bl. a. bestod af Københavnerne, der havde taget den haarde Tørn ved Sankelmark den 6. Februar, forlagdes til Skives Opland mod Syd og Vest. Et enkelt af Regimentets Kom-

pagnier afgik dog direkte til Sallingsund for at hjælpe Ingeniørmajor C. T. Jørgensen med at forberede Overfarten til Mors. Først op ad Dagen den 14. Marts kom 2. Kavaleribrigade fra Viborg til Skive, men efter febrilsk Travlhed var hele Divisionens Dislokering bragt i Orden inden denne Mandag Aften. Oberstløjtnant Beck havde med sin Stab taget Kvarter i Sognefogden Peder Svenningsens (Peder Jensens) Gaard i Hvidbjerg By, medens 3 af Regimentets Kompagnier samt en Deling af 5. Dragonregiments Eskadron var forlagt til Kisum, Estvad og Estvadgaard med Hovedkvarter i Flyndersø Mølle. Beboerne paa disse Steder skulde skaffe Forplejning til Soldaterne, og Gmd. David Christensen i Hesselbjerg samt Gmd. Frands Andersen og Hmd. Emanuel Sørensen i Estvad By paatog sig at samle Madvarerne. Da de kom til Estvad Præstegaard, vilde den højst besynderlige Pastor Niels Peter Gjelbye ingen Ting af med. Han laa skældende i sin Seng og kaldte de gode Sognemænd for Slubberter. Han kom dog til at udrede det forlangte og fik desuden en Bøde for sin Uvillighed. Fra Forlægningen i Estvad og Omegn skulde Dragonerne udsende Patrouiller ad Holstebrovejen over Hjelm Hede mod Sevel. 2 af Regimentets øvrige Kompagnier var indkvarteret i Hvidbjerg og Rettrup, medens 1 Kompagni samt de resterende 3 Delinger af 5. Dragonregiments Eskadron under Premierløjtnant André Martinus Borberg var blevet skudt frem til Ejsing, hvorfra en mindre Styrke af Dragonerne blev stationeret i Sahl. Dragonerne i Ejsing skulde udsende langtudgaaende Patrouiller ad Holstebrovejen forbi Rydhave, medens Dragonerne i Sahl paa tilsvarende Maade havde til Opgave at udsende Patrouiller ud over Sevel og Omegn. Forposter blev udstillet fra Venø Bugt over Flyndersøs Sydspids og Egnen omkring Sevel mod Øst til Skive-Karup Aa, der i det voldsomme Vejr var gaaet over sine Bredder, saa Vandet med store drivende Isflager stod ind over Engene. En i 1949 i Krattet ved Sevel funden Feltflaske røber muligvis en ensom dansk Vagtposts Placering paa dette Sted en mørk Martsnat 1864. I paakommende Tilfælde skulde Forsvarsstillingen indtages i Egnen mellem Skive-Karup Aa og Flyndersø. Da Vejret ved mere vestlig Vind i Løbet af Mandagen steg til Orkan, kunde der ikke blive Tale om at begynde Overfarten til Mors. Mandag Morgen Kl. 6 havde Major Jørgensen ved Sallingsund meldt: „En forrygende Storm har forhindret enhver Forbindelse med Mors hele Natten“, og Kl. 9 samme Formiddag meldtes: „Stormen vedvarer. En Baad er i Aftes gaaet under med 2 Vogne og nogle Intendantursager. Pengekassen er i Behold paa Mors“. Natten til Tirsdag den 15. Marts lykkedes det dog at faa overført 60—70 Heste, men derefter maatte Overfarten atter afbrydes paa Grund af Stormen. Nødvendige Ordre i Forbindelse med den store Invasion, som Mors

maatte forberedes paa, *skulde* dog af Sted, men først Kl. godt 9 Tirsdag Formiddag fik man i det barske Vejr en Baad sat over med disse. Da ingen kunde vide, hvorlænge det vilde vare, inden Overfarten til Mors blev mulig, steg Nervøsiteten i det danske Armékorps. „Vi frygter alle at blive taget til Fange“, skrev en Artilleriløjtnant i sin Dagbog. Fra Divisionskvarteret paa Gæstgivergaarden i Skive rettede Generalløjtnant Hegermann-Lindencrone tidlig Mandag Morgen den 14. Marts Opfordring til Provst Bøtcher i Sevel og Pastor Didrik Nicolai Blicher i Aulum om at rapportere alt om Fjendens Bevægelser, hvilket skulde ske ved at udsende Dobbeltposter til Hest, som hurtigt til Divisionen kunde melde om alt mistænkeligt. Medens Brevet til Pastor Blicher først naaede til Aulum Onsdag den 16. Marts, modtog Provst Bøtcher allerede ved Middagstid om Mandagen Generalløjtnantens Opfordring. Inden 2 Timer efter Brevets Modtagelse havde Provsten ved ridende Sognebud sendt Besked om de ønskede Dobbeltposter til Sognefogderne i Sevel, Handbjerg, Ryde, Borbjerg og Haderup. Et Bud, som Provsten samme Dag sendte til Holstebro, kunde ved Hjemkomsten blot meddele, at man ikke dér vidste noget om Fjendens Nærhed. Ingeniørkaptajn Enrico Dalgas og Premierløjtnant Christian Modest Müller ved Ingeniørkorpset opholdt sig med 3. Ingeniørkompagni i Skive i Dagene fra den 13. til den 16. Marts, hvor Dalgas traf Jernbanedriftsselskabets Direktør, Kaptajn N. Holst, i et Kulskur ved Skive Station, just da denne ved Midnatstid Natten til Mandag den 14. Marts uden Uheld af nogen Art personlig havde ledet og tilendebragt Divisionens Befordring ad Jernvejen fra Langaa til Skive. Lokomotiverne blev kørt ud i Sandgraven ved Lundbro, hvor de gjordes ubrugelige ved Bortfjernelse af Stemplerne. Dalgas og Müller gik straks i Gang med at grave Løbegrave i Byens østlige Udkant, bygge Barrikader og løsne Plankerne i Skive Bro, ligesom man ogsaa fik Hoveddragerne i den nybyggede Jernbanebro over Aaen saaledes overhugget, at disse i Løbet af faa Øjeblikke kunde styrtes i Vandet. Paa det høje Parti Øst for Kirkegaarden, der nu er inddraget under denne, blev der gravet Placementer for Artillerikommandoens Kanoner til Beskydning af Vejene mod Viborg og Kolding. I disse Dage foretog Dalgas et Par Terrænrekognosceringer fra Skive Øst om Tastum Sø til henimod Sevel og Rydhave. Fra 1856, da han begyndte sit Ingeniørarbejde paa Landevejen fra Viborg til Holstebro, var han en kendt Mand blandt Egnens Befolkning, og allerede om Mandagen den 14. Marts var han i Hagebro Kro hos Kromanden Anton Waldemar Neess. Som en Sikkerhedsforanstaltning mod Fjendens formodede Fremrykning begyndte man denne Dag at løsne Hagebros Planker, samtidig med at der af Egnens Befolkning placeredes en Observationspost paa Bavnehøjene

mellem Hagebro og Vrove. Sent om Aftenen naede Dalgas sammen med Sekondløjtnant Eduard Emil Ahman ved Ingeniørkorpset, der kommanderede Eskorten, til Sevel Præstegaard, hvor Provsten, Provstindens 3 Broderdøtre fra Hanved Præstegaard i Slesvig samt Sekondløjtnant Ahman efter Diktat af Dalgas skrev Breve til Sognefogderne nær og fjern, hvilke Dalgas fra sin tidligere Virksomhed i disse Hedeegne kendte. I Brevene blev Sognefogderne bedt om i den kommende Tid at indberette alt vedrørende den ventede Fjendes Bevægelser. Takket være dette Initiativ blev der i de følgende Dage oprettet ialt 3 Observationslinier med livlig Stafettjeneste imellem. Den ene af disse gik fra Handbjerg ved Venø Bugt over Sevel til Hagebro. Den anden fra Agerfeld (Vinding Sogn) ved Landevejen mellem Holstebro og Varde over Møltrup, Sindinggaard, Nybro Mølle og Torup ved Sunds Sø til Karup Bro. „Det er de eneste Veje, som kan passeres i denne Egn“, skrev Pastor Blicher. Den tredje Observationslinie fulgte Landevejen mellem Ringkøbing og Silkeborg. Dagen efter dette natlige Besøg i Sevel Præstegaard havde Provst Bøtcher atter Bud i Holstebro, og efter Budets Hjemkomst skrev han bl. a. til Hegermann-Lindenchrone: „Jeg har idag igjen sendt eget ridende Bud derud (d. v. s. til Holstebro), dels for at faae paalidelig Meddelelse om, hvad der idag mulig maatte vides derude, og dels for at anmode Stedets og Jurisdictionens Underøvrighed om at ordne Stafetlinien saa langt Syd paa som muligt og drage Omsorg for en regelmæssig Correspondance herved efter imellem de forskjellige Poster paa Linien. Jeg er vel selv en Jyde, men troer dog at maatte beklage mine Landsmænds Langsomhed i disse Bevægelser, naar de ikke ere under Gevær. Saavidt mine Evner rækker, tør jeg dog sige, at den Tilid, hvormed Deres Excellence har bæret mig, ikke skal blive skuffet; thi i Kjærlighed til mit Fædreland, i Troskab mod min Konge og i Højagtelse for mit Folks tapre Sønner vilger jeg ikke for Nogen“. Samme Mandag Aften, som Kaptajn Dalgas aflagde Besøg i Sevel Præstegaard, sad Oberstløjtnant Beck i Sognefogden Peder Jensens (Peder Svenningsens) Gaard i Hvidbjerg og skrev sin Rapport til Divisionskommandoen i Skive. Da han mente, at Terrænet ved Ejsing vilde være velskikket til et Forsvar i Tilfælde af Fjendens Fremrykning ad den nyanlagte Holstebrovej, som var den eneste større Tilgang mellem Venø Bugt og Flyndersø, agtede han den næste Morgen at forlægge et Kompagni fra Kantonnementet ved Estvad til Lundholm, Kjærgaardsholm og Grønholm og selv tage sit Stabskvarter paa Kjærgaardsholm. Dette skete ogsaa Tirsdag Morgen den 15. Marts, men de nævnte Gaarde var da allerede belagt med Tropper af 5. Dragonregiment under Oberstløjtnant N. S. Brock. 1. Kavaleribrigades Chef, Generalmajor J. J. Honnens, var højst

utilfreds med Kjærgaardsholm, som han havde faaet anvist til Stabskvarter. „En forfalden og forarmet Gaard, hvor Officererne savne saavel Locale som Nattelele, og hvor Dags Formiddag desuden er bleven indkvarteret 1 Officer og 40 Mand af 1. Infanteriregiment“, skriver han den 15. Marts til Armédivisionen. Knappt var Oberstløjtnant Beck om Morgenen kommet til Kjærgaardsholm, før han foretog en Rekognoscering af Forterrænet mod Ejsing. Resultatet af denne blev, at han ændrede sin Mening om Terrænet ved Ejsing som velskikket til Forsvar og fandt Højdedraget ved Skørsø umiddelbart Syd for Grønholm bedre egnet i paakommende Tilfælde. Da Indkvarteringsforholdene paa Grønholm, Kjærgaardsholm og Lundholm som nævnt var trange, trak Beck sit Kompagni fra Estvad tilbage til Hvidbjerg og tog sit Stabskvarter i Sogneforstander Jens Jensen Møllers Gaard i Bønding. Sent om Aftenen den 15. Marts forelaa den Situation, at de tilbageblevne 2 Kompagnier i Estvad og Omegn klagede over Mangel paa Naturalforplejning, hvilken især var vanskelig at fremskaffe i Estvad By og Kisum, „der siges at være udspilte“. Imidlertid var Orkanen om Eftermiddagen mindsket noget, og man kunde begynde at tænke paa at bringe større Troppetransporter over Sallingsund til Mors. Hen paa Natten til Onsdag den 16. Marts løjede Stormen endnu mere af, og Kl. 4 om Morgenen blev der givet Ordre til at begynde den store Indskibning af Tropper, Heste og Tros til Mors. Med Undtagelse af 1 Kompagni af 1. Infanteriregiment, der som Forpostkommandoer blev delt mellem Estvad og Ejsing, kunde Oberstløjtnant Beck da Kl. 9,15 Onsdag Formiddag fra Hvidbjerg melde, at han havde dirigeret hele sin Styrke mod Sallingsund, hvorved Naturalforplejningspørgsmaalet i Estvad og Kisum løste sig af sig selv. Hen over Middag samme Dag brød Beck selv op fra Bønding med Kurs mod Sallingsund for at blive overført til sit nye Stabskvarter paa Højris. Endnu samme Aften Kl. 6 tog Divisionschefen Hegermann-Lindencrone med Kronprinsen og Divisionsstaben over fra „Pinen“ til „Plagen“ paa „Jyllands Als“ — Mors. Da Divisionens Overførsel nu forsaa vidt var sikret, blev den civile Post paa Bavnehøjene mellem Hagebro og Vrove samme Aften inddraget, og Kromand Neess i Hagebro fik Besked om, at man nu mest skulde observere i Egnen Vest for Broen. Først den næste Morgen, Torsdag den 17. Marts, overførtes Forpostkommandoerne fra Estvad og Ejsing samt 2 Eskadroner Dragoner, og samme Dag tog ogsaa Kaptajn Dalgas med 3. Ingeniørkompagni over Sundet. Fra den 8. til den 17. Marts havde saavel som Sekondløjtnant Ahman under Retræten fra Vejle til Mors baade Nat og Dag været i Aktivitet. Syd for Limfjorden var paa disse Egne af 4. Division nu kun 2 smaa Korps bestaaende af Dragoner og Fodfolk paa Vogne under Kommando af Ritmestrene

Henrik Castenschjold og Edgar Even Moe, der som Strejfkorps fra Øst og Vest begyndte at operere mod Fjenden. Disse Korps viste sig pludselig i Fjendens Front eller Flanke og forsvandt ligesaa hurtigt igen. Dette bevirkede, at han aldrig følte sig sikker og ikke turde drage højere op i Jylland, fordi han ikke vidste, hvor den danske Armédivision var. Som Forholdene var efter Divisionens Overførsel til Mors, er det forstaaeligt, at Provst Bøtcher henimod Aften den 17. Marts skrev til Armédivisionen: „Der- som Divisionen, som alt synes, staar i Begreb med at forlade Egnen, turde jeg maaske bede mig underrettet om, ihvorvidt Efterretningsvæsenet sydfra hertil skal oprettholdes og vedblive, og hvorhen jeg i bekræftende Fald skal adressere Meldingerne for det Tilfælde, at der oprettes en Estafettelinie imellem dette og Divisionens Hovedkvarter“. Et Par timer efter, at dette Brev var skrevet, kom en Stafet fra Aulum og Holstebro til Sevel Præstegaard med Meddelelse om, at der paa disse Steder hidtil ikke var observeret noget i Forbindelse med den ventede Fjendes Fremrykning. Denne Oplysning lod Provsten straks samme Aften gaa videre, men „da ingen Estafette var tilstede“, afgav han den til Sognefogden Anders Larsen i Sebstrup, der besørgede den til Byfogedkontoret i Skive. Fra Hagebro havde Kromand Neess i Løbet af Dagen skrevet et Brev til Kaptajn Dalgas: „Velbaarne Herr Ingeniør capitain Dalgas. Jeg takker for Deres Tillid, som jeg ej heller skal svingte. Tømmerfolkene har arbejdet ved Broen i 3 Nætter og 1 Dag. Slidedækket blev tildeels splittet ad og kastet i Aaen med Opmuntring til Folk om, at de langvejs skulde fiske det op og bringe det bort, da det vilde blive liggende i Krogene. Skal dette Materiale tilbage igen, kan det sikkerlig skee ved straks at efterlyse det ved Kirken, da imodsat Fald enhver ellers vil betragte det som Krigsbytte. I Gaar modtog jeg Efterretning fra Ritmester Moe om, at man nu nærmest skulde observere i Egnen vesten for Broen. Jeg har holdt en Post ved Vrouve Højderne i 3 Dage og 2 Nætter og derfor betalt 3 Rd., som er mig refunderet ved Tømmermester C. Nielsen. Hagebro 17. Marts 1864. Ærbødigst A. Neess“. At Tømmerfolkene ved Hagebro havde gjort deres Arbejde grundigt, fremgaar af et Brev af 21. Marts fra Pastor Gerhard Tage Valdemar Hald i Haderup til Provst Bøtcher, hvori der skrives: „Hagebro er ved den af Militairet truffene Foranstaltning til dens Afbrydelse for Tiden i en saa jammerlig Forfatning, at det er farefuldt at passere den. Det er derfor i samtlige Veifarendes Interesse, hvis der forøvrigt i strategisk Henseende Intet er til Hinder derfor, at den *snarest muligt* blev istandsat. Den i saa Henseende fornødne Melding bedes afgivet til Hovedkvarteret“. Brevet er et Vidnesbyrd om, at de oprevne Sind hos Egnens Befolkning, da den ventede Fjende stadigvæk ikke viste sig, var ved at falde til Ro. En Stafet fra Rit-

mester Moe's Eskadron ankom endog Fredag Aften den 18. Marts helt fra Silkeborg til Aulum Præstegaard, og man forstod saaledes, at Fjenden ikke var i umiddelbar Nærhed. Ved Midnatstid Natten mellem Lørdag den 19. og Søndag den 20. Marts skrev Provst Bøtcher i Sevel Præstegaard en Melding til Armédivisionen, der „pr. ridende Estafette“ fra Sevel blev bragt til Byfogedkontoret i Skive: „Station Sevel d. 19. Marts 1864. Kl. 12 Midnat. Fra Stationerne Karup-Hagebro modtaget Kl. 9 $\frac{3}{4}$ Aften. „Intet passeret“. Fra Station Vorgod d. 19. Kl. 3 Eftermiddag. „Intet Spor af Fjenden opdaget“. Fra Station Aulum d. 19. Kl. 7. „Ingen Fjender observerede og ingen Melding modtaget“. Fra Stationen i Skave d. 19. Kl. 10 $\frac{1}{4}$. „Ingen Fjender observerede. En Kommando under Løjtnant Schaumborg passeret forbi efter Ausumgaard“. Fra Stationen i Holstebro d. 19. Kl. 4. „I Dag er Intet her passeret at være passeret“. Fra Stationen i Sevel er intet videre at melde. P. J. Bøtcher.“ Paa Trods af disse beroligende Meldinger opretholdtes dog de etablerede Observationslinier med den tilknyttede Stafettjeneste, og Natten mellem Søndag den 20. og Mandag den 21. Marts indløb Melding fra Ikast til Vedetterne ved Barslund i Haderup Sogn, at 2 østrigske Soldater havde vist sig i Vester Isen i Ikast Sogn. Dette meddeltes Provst Bøtcher tidligt Mandag Morgen, og han besørgede straks Oplysningen videre til Skive. Senere modtog Provsten et Privatbrev fra den nyansatte Postekspeditor E. J. C. Theill i Herning, som oplyste, at de to Soldater i Vester Isen formentlig var Desertører, idet „de skulle være komne ind til en Gaardmand paa hans Indbydelse og have nydt Spise og Drikke, ugenert lagt deres Vaaben fra sig og tilladt Husets Folk, med hvem de fraterniserede, at haandtere disse, samt i det Hele snarere opført sig som Venner (Deserteurer eller Spioner?) end som Fjender“. Dette meddeltes naturligvis ogsaa Byfogedkontoret i Skive, hvor Fuldmægtig N. S. Nicolaysen inden Videresendelsen til Armédivisionen forsynede Meldingen med Vedtegningen: „De i Skrivelsen ommeldte Østrigere ere formentlig identiske med de 2 herfra i Dag afsendte Fanger, der angav at være Overløbere“. Opretholdelsen af Stafettjenesten mellem Skive og Ringkøbing Amts Sydgrænse, uden at der stadigvæk ikke var noget særligt at oplyse om Fjendens Bevægelser, virkede naturligvis trættende og foranledigede Provst Bøtcher til den 2. April at skrive til Armédivisionen: „De hyppige Forespørgsler fra Estafette-Stationerne Syd herfor, om de daglige Meldinger ikke kunne ophøre, saa længe Fienden staaer saa langt herfra, og om det ikke maatte være tilstrækkeligt, at Estafetter holdtes beredte til at afgaa, saa snart Noget forefaldt, har jeg ikke villet undlade herved at anmelde“. Dette Brev, som er det sidste, der foreligger fra Provst Bøtchers Haand i Forbindelse med hans Efterretningsvirksomhed til Armédivisionen, bevirkede, at

Auditør Lars Bache paa Efterretningsvæsenets Vegne omkring den 5. April blev afsendt for at inddrage de overflødige Linier. Samtidig blev Provst Bøtcher takket „for den i Tjeneste udviste Iver“. Først Tirsdag den 26. April blev Viborg besat af 11.000 preussiske Tropper under Generalmajor Grev Münster, og meget tidlig Lørdag Morgen den 30. April rykkede 3000 Mand under Brigadegeneral von Bornstedt mod Skive og besatte i Løbet af Dagen Byen. (Se Note 81).

KILDER: Meldinger, Rapporter, Dislokationsprotokoller etc. vedrørende 4. Armédivisions Tilbagetrækning til Mors 1864. (Hærens Arkiv). — 4. Division i Nørrejylland 1864. Udgivet af Generalstaben. 1936. — V. E. Tychsen: Fortifikations-Etaterne og Ingenieurkorpset 1684—1884. 1884. — H. H. A. Rambusch: En gammel Jernbanemands Erindringer 1854—1882. 1916. — L. Myllus-Erichsen: Den jyske Hede før og nu. 1903. — Evald Tang Kristensen: Gamle folks fortællinger om det jyske almuelliv. 1893—94. Nr. 884. — Provst Bøtchers efterladte Prædikensamling. (I Udgiverens Besiddelse). — Skive Avis, Holstebro Avis og Viborg Stiftstidende 1864. — Skivebogen 1920. Pag. 51 ff og Pag. 68. — Jul i Skive 1938. — Kirkebøger, Folketællinger etc.

- 64) „Tante Holms Søn“ = Jacob Holm, f. i Aggersborg 14/5 1844, der efter at være blevet Student fra Viborg 1862 blev cand. jur. 1869. Død som By- og Birkefuldmægtig i Sorø 12/1 1902. „Tante Lise“ = Nicoline Elisabeth Friis, dbt. i Daugbjerg 23/8 1812.
- 65) Kong Frederik VII døde paa Glücksborg Slot Søndag Eftermiddag den 15/11 1863 Kl. 2,35. Mandag Morgen den 16/11 1863 Kl. 8,00 begyndte Sørgesalutterne for den afdøde Konge at torne over Hovedstaden, og Kl. 10 samme Formiddag ankom Kronprins Christian fra Palæet i Bredgade til Christiansborg Slot og blev Kl. 11,15 fra Slotsbalkonen af Konsellspræsident C. C. Hall udraabt til Kong Christian IX.
- 66) Kong Frederik VII's Lig ankom paa Dampskibet „Slesvig“ til Københavns Inderrhed Onsdag Eftermiddag den 2/12 1863 Kl. 3,30. Samme Eftermiddag Kl. ca. 5 blev Liget på en Chalup, der var omgivet af Fakler, langsomt roet ind gennem Københavns Havn, medens et Musikkorps paa et Fartøj i Spidsen af Sørgeflotillen spillede Sørgekoraler.
- 67) Fredag Eftermiddag den 11/12 1863, Kl. 4, blev der aabnet Adgang for Publikum til at se Kong Frederik VII's Katafalk i Appartementssalen paa Christiansborg Slot.
- 68) Fredag den 18/12 1863, Kl. 1,30 Eftermiddag, førtes Kong Frederik VII's Kiste fra Christiansborg Slot gennem København mod Roskilde.
- 69) Ifølge Saxo blev den bodfærdige Kong Svend Estridsen mødt af sin Ven Biskop (ikke „Erkebisp“) Vilhelm i Døren til Roskilde Domkirke, og af ham ført op til Kirkens hellige Alter.

- 70) Nogen egentlig Krigserklæring fandt ikke Sted, men den 24/12 1863 gik hannoveranske og sachsiske Tropper over den holstenske Grænse, medens den danske Hær trak sig tilbage og forskansede sig bag Danevirke. Natten til den 1/2 1864 gik østrigske og preussiske Tropper i et Antal af 57.000 Mand over Ejderen, og Krigen var dermed i Gang.
- 71) Den lille blege, svagelige Skrædder var Poul Nielsen („Poul Skrædder“), f. i Aal, Sahl Sogn, 8/8 1829, der 1845 kom til Sevel Sogn. Han var indkaldt fra 18/1 til 18/5 1864 og fik siden tildelt den ifl. kgl. Resolution af 10/6 1875 indstiftede Erindringsmedaille og var da Skrædder og Bolsmand i Djeld By.
- 72) Den danske Hær forlod Danevirke Aftenen før og Natten til Lørdag den 6/2 1864. „Berlingske Tidende“ udsendte Lørdag Formiddag den 6/2 et „Extrablad“, der kort meddelte, at Hæren uden Kamp havde opgivet Danevirkestillingen og var marcheret til Flensborg.
- 73) Meddelelsen om, at den danske Hær havde forladt Danevirke, naaede i et kort Telegram til Skive Lørdag Eftermiddag den 6/2, Kl. 5. („Armeen har inat uden Kamp forladt Dannevirke og trukket sig tilbage til Flensborg efter Overcommandoens Ordre“). Den var altså endnu ikke kommet til Sevel paa Provst Bøtchers 47-Aars Fødselsdag den 7. Februar.
- 74) Pastor Immanuel Friis, født i Daugbjerg 3/6 1819 (se Note 21), blev Præst i Hanved (Vis Herred, Flensborg Amt) 1855 og fordrevet fra dette Embede 10/3 1864. Hans 3 ældste Døtre i Ægteskab med Elisabeth Marie Severine Nysum var: Anna Margrethe Christiane Michaeline Friis (f. i København 4/4 1847), Caroline Johanne Frederikke Thomasine Friis (f. smst. 22/4 1849) og Amalie Marie Andrea Friis (f. smst. 17/6 1851).
- 75) Træfningen ved Sankelmark begyndte Lørdag Eftermiddag den 6/2 1864, Kl. ca. 3,30, og varede til Kl. ca. 5,30.
- 76) Sankelmark ligger i Oversø Sogn (Ugle Herred, Flensborg Amt). I 1864 var Præsten i Oversø Christian Anton Henningsen, f. i Aalborg 25/8 1822, der var kommet til dette Embede 1854.
- 77) Muligvis Gmd. Stephen Jensen Westergaard, f. i Sevel 1/11 1811, død i Sevel 18/12 1893. Han var Kirkeværge og Provst Bøtchers gode Ven.
- 78) Baginus Andreas Friis, f. paa Sindinggaard 20/4 1808. Han havde opgivet sine paabegyndte theologiske Studier og købt Jølbygaard's Mølle i Mellem Jølby (Solbjerg Sogn) paa Mors. Han døde i Tingstrup (Thisted Landsogn) 26/2 1881.
- 79) Smaakager i forskellige Former.
- 80) Langesgaard i Grinderslev Sogn, der i 1864 ejedes af Proprietær Anders Frederik Lundsgaard (f. paa Estvadgaard 1/9 1820, d. i København 13/6 1895). Gift i Skive 11/5 1854 med Ane Cathrine Hestbek (f. i Skive 23/10 1825, d. smst. 25/1 1905).

- 81) Da 4. Armédivision efter Overførslen til Mors 16.-17. Marts 1864 erfarede, at Fjenden ikke var under Fremrykning mod disse Egne, gik den i Dagene 3.-6. April tilbage over Sallingsund, og Skive med Omegn fik atter Indkvartering af danske Soldater. De demonterede Lokomotiver i Sandgraven ved Lundbro blev sat i Stand og benyttedes ved Divisionens Fremrykning mod Skanderborgegnen, der saa hastigt var blevet forladt Natten til den 12. Marts. Efter Dybbøls Fald den 18. April maatte Divisionen imidlertid atter gaa tilbage bag Limfjorden, og Fjenden ventede paa hver dag i Skive. Da „Skive Avis“ udkom Mandag Eftermiddag den 25. April 1864, meddelte den kort, at Telegraf forbindelsen mellem Skive og Viborg havde været afbrudt fra Middagstid samme Dag, og man antog da, at Fjenden maatte have besat Byen omtrent paa dette Tidspunkt. Det var dog først Klokken lidt over 10 om Formiddagen den følgende Dag, at en preussisk Styrke paa over 4000 Mand under Generalmajor Grev Münster ad Rindsholmvejen drog ind i Byen og rekvirerede Forplejning til 10.000 Mand og 2800 Heste. Patrouiller og Forposter af fjendtligt Infanteri og Rytteri blev straks skudt frem ad Vejene mod Randers, Hobro, Ulbjerg og Skive, da man ikke anede, hvor den danske Armédivision var blevet af, og Egnens Beboere var højst uvillige til at give bestemte Oplysninger. Den afbrudte Nybro ved Viborg-Skive Landevej blev Torsdag den 28. April under Tvang atter sat i Stand af flere Tømrere fra Viborg, og just som dette Arbejde var endt, observerede de udsendte fjendtlige Forposter 3 danske Dragoner ved Jordbro Mølle. En Del Infanteri og Kyrasserpatrouiller drog da frem ad Vejene mod Ørum og Jordbro Mølle. Medens Infanteriet blev staaende ved Møllen, travede Kyrassererne videre efter den danske Dragonpatrouille, der i Dommerby tog en Infanterifeltvagt med sig tilbage. Fra den høje Kyst ved Limfjorden Vest for Dommerby saa de fjendtlige Kyrasserer over Fjorden mod Skive og erkendte, at Byen var besat, og at der var opkastet en Skanse ved Kirkegaarden. Her anede man, at Byen i den allernærmeste Fremtid vilde blive besat af Fjenden, hvilket da ogsaa skete Lørdag den 30. April. Den foregaaende Aften foretog et fjendtligt Korps under Kommando af Brigadegeneral von Bornstedt en hurtig Udrykning fra Viborg ud ad Skivevejen. Korpset var paa ca. 3000 Mand, bestaaende af 3 Batailloner af 1. schlesiske Grenadérregiment Nr. 10, en Eskadron af Kejser Nicolaus's Kyrasserregiment under Kommando af Prins Wilhelm af Mecklenburg-Schwerin samt et Batteri paa 6 12-pundige Kanoner, og Lørdag Morgen Kl. ca. 3 naaede de første fjendtlige Soldater Skive, hvor de straks gav sig i Færd med at gøre Broen over Aaen passabel for Infanteriet og Kavaleriet. Da dette var sket, rykkede Tropperne ind i Byen, og von Bornstedt fordrede en Pengekontribution paa 30.000 Rd. (4. Armé-

divisions Efterretnings-Journal 1864). Samme Dags Aften var det Valborgaften, og efter gammel Skik brændte man ogsaa dette Aar rundt om paa Egnen en Mængde Valborgblus, som i høj Grad foruroligede Fjenden, der ikke kendte denne Tradition fra Hjemlandet Schlesien.

Allerede om Morgenen den 27. April var en fjendtlig Kavalleripatrouille fra Viborg rykket ud ad Holstebro-vejen, men først Onsdag den 4. Maj drog en Styrke paa ca. 1000 mand – schlesiske Grenaderer og Fusilierer under Oberstløjtnant François samt 2 Eskadroner Garderkyrasserer – mod Holstebro, som naaedes ved Middagstid Kristi Himmelfartsdag den 5. Maj. Naturligvis vakte de fjendtlige Troppers Gennemmarch den største Opsigt og Ængstelse hos Hedeegnens Beboere. Niels Rønbjerg i Trandum løb ved Synet af de mange Soldater paa Bjergbakken ved Bjørnkær forfærdet op til sin Nabo Smed Hoffmann Nielsen og raabte forpustet: „Nu har vi dem! Nu har vi dem!“, og paa Højene ved Kokborg i Sevel Sogn stod Mændene fra Omegnen og saa ned over Landevejen, hvor de lange Kolonnens opplantede Bajonetter glimtede i Solen over Skave Hede. I Holstebro fordrede Oberstløjtnant François en Pengekontribution til en Værdi af ca. 19.000 Rd. samt store Leveringer af Fødemidler og Fourage, og da Borgerrepræsentationen ikke vilde gaa ind paa dette Forlangende, blev 7 af Byens Borgere taget med som Gidsler, da Troppekontingentet Lørdag den 7. Maj returnerede til Viborg. Under et Hvil paa Bjergbakken ved Bjørnkær hen paa Dagen indløb der imidlertid fra Hovedkvarteret i Viborg Ordre til at løslade Gidslerne, som samme Eftermiddag med stor Glæde vendte tilbage til Holstebro.

Indtil den 5. og 6. November 1864, da Fjenden efter Fredsslutningen i Wien den 30. Oktober henholdsvis forlod Skive og Holstebro for sidste Gang, foregik der i disse Byer og paa Egnen imellem dem stadige Troppebevægelser. En Aften kort Tid før 1864 syntes nogle Folk i Sevel By, at de slet ikke kunde komme frem for Mennesker, der myldrede alle Vegne paa Vejene. Dette skulde være et Varsel for de Troppestykker, der under den kommende Krig paa March mellem Skive og Holstebro gjorde Holdt ved Sevel Kro og hjemsøgte Sevel By og dens Omegn. I Stephan Jensen Westergaards Købmandshandel tømte Soldaterne Smørbøtterne, og i Sommerens Løb blev der gjort talrige Rekvitioner i Sognet paa Hø, Halm, Kreaturer og forskellige Effekter (bl. a. Lagner). Da nogle fjendtlige Soldater uden videre gik op paa Præstegaardens Loft og tog af Provst Bøtchers Korn til Foder for deres Heste, befalede den myndige Prælat dem at lægge Kornet op igen, hvad de ogsaa gjorde. Herom fortæller Lærerinde Frk. Nina Kuhlmann i Bækbølling (Føvling Sogn) under et Ophold hos sin Broder Pastor C. H. G. A. Kuhlmann paa Fanø (Jvf. Note 5) i sin efterladte Dag-

bog (Ny kgl. Samling. 3271) under 18. August 1864: „Jeg fik forleden Brev, hvori der fortaltes mig, at min Fætter Provsten har imponeret Tyskerne i hans Præstegaard. En Sværm var kommen, som blev godt behandlet. Officererne fik det bedste, Huset havde, og det var fint. Dog – paa engang opdagede Fætter, at de menige toge hans Havre, og han spurgte da Officererne, om det var med deres Vilje, hvortil de svarede „Ja“. Derpaa spurgte han, om de vilde betale. Hertil svarede „Nej“. Saa bød min Fætter meget alvorlig Soldaterne, om de vilde lægge Havren tilbage paa Loftet, hvilket de stiltiende gjorde. De lod sig imponere af ham og hans smukke Hjem og troede, han var en Rigmand eller Greve og ej en Landsbypræst“. I Modsætning til Rovet af Smør og Havre m. m. findes der ogsaa Beretninger om flere af de fremmede Soldaters gode Opførsel overfor Befolkningen paa Egnen. Da nogle Soldater en Dag kom ind i Christen Pedersen Fihls Gaard i Kokborg, hvor Konen Kirsten Nielsdatter var alene hjemme med sine smaa Børn, beroligede de hende og sagde paa gebrokket Dansk, at hun ingen Frygt skulde nære, og i Trevad Mølle i Vridsted Sogn blev der af Officererne holdt meget streng Mandstugt mellem de indkvarterede Soldater, men Møller Christen Espersen maatte spise af Maden, før Soldaterne turde fortære den. I Sevel Kirke berørte Provst Bøtcher Søndag efter Søndag i sine Prædikener de aktuelle Forhold. 1. Pinsedag (15/5) sagde han saaledes: „Vil du spørge, hvad er det, som hidtil har opholdt og forbundet, som med Guds Hjælp ogsaa fremdeles skal forene, styrke og opholde dit Folk, da kan du vel tænke paa det fælles dyrebare Fædreland, paa det fælles Modersmaal og deslige; men alt dette vilde dog til sidst ikke kunne udrette det, dersom der ikke var en fælles stærk og mægtig Aand, der besjælede dette Folk og forbandt det i een Tanke, een Kjærlighed, eet Haab og een fælles Stræben mod et fælles Maal fra den Højeste og ned til den Ringeste; thi kun da bliver det til et Folk“.

Ogsaa uden for Kirken var Provst Bøtcher aktiv i disse skæbnesvangre Besættelsesdage for Folk og Fædreland. Efter Vaabenstilstanden den 9. Maj, da man i London forhandlede om en eventuel Personalunion mellem Danmark og Slesvig-Holsten, Slesvigs Deling etc., fremkom der ved et Møde i Holstebro den 21. Maj følgende Opraab: „I den Overbevisning, at det trods de Tryk, Krigen allerede har medført, og dem dens mulige Fortsættelse fremdeles vil foraarsage, dog er en Trang for os Jyder at faa vor Beredvillighed til at bære disse Byrder og vort Ønske om, at intet Hensyn til os maa bevæge Regeringen til at gaa ind paa Fredsbetingelser, der ikke stemmer med vort dyrebare Fædrelands Ret, Uafhængighed og Ære, offentlig udtalt samt Nødvendigheden af en kraftigere Krigsførelse i Nørrejylland i Tilfælde af Krigens Genudbrud fremhævet, og i det Haab og med det Ønske,

at danske Mænd trindt om i Provinsen ville føle sig opfordrede til at benytte den indtraadte Vaabenhvile til i de forskellige Krese at foranledige overensstemmende Udtalelser fremkaldte fra hele Befolkningen, tillader vi undertegnede os herved fra denne Bys og Omegns Vedkommende at indbyde fædrelandskjærlige Mænd af alle Stænder til et Møde paa Byens Raadhus Fredag den 27. Maj Eftermiddag Kl. 2 for at vedtage en saadan Udtalelse." Opraabet var undertegnet af Provst Bøtcher, Pastor Didrik Nicolai Blicher i Aulum, Gaardmand Chr. Hedegaard i Sevel, Amtsforvalter G. Møller, Købmand Salomon Jacobsen i Holstebro, Malermester Clemens Toft smst. m. fl. Mødet paa Holstebro Raadhus den 27. Maj blev „efter Omstændighederne ret godt besøgt“, og man vedtog ved samme enstemmigt følgende Udtalelse: „I fast Tillid til Gud og vort Fædrelands retfærdige Sag udtale vi Jyder i vore Fædres Aand og paa deres Vis for vor kjære Konge, – hvis trofaste danske Sind imod Folk og Fædreland, Frihed og Modersmaal under Krigens Trængsler Dag for Dag har givet sig stedse flere og stærkere Vidnesbyrd, og derfor ogsaa knyttet Folkets Hjerter bestandigt fastere og inderligere til ham i trofast Kjærlighed – og for hans Regering, for vort Folk og for vore Venner, at det ogsaa kan vorde vitterligt for vore og vort Fædrelands Fjender, for vor Friheds Modstandere baade ude og hjemme, som vor bestemte og velovervejede Villie og Ønske: 1) at intet Hensyn til os maa bevæge Regeringen til at gaa ind paa Fredsbetingelser, der ikke stemmer med vort Fædrelands – Danmarks – Slesvigs – fulde Ret og Frihed, dets Uafhængighed og Ære; 2) at Krigen for dette Maal imod vore Fjenders Vold og Svig, i Tilfælde af dens Genudbrud, skal føres med al mulig Kraft; og 3) at vi da ere rede og villige til af yderste Evne at bære ethvert Offer af Liv og Gods“. (Jvf. „Holstebro Avis“ 24/5 og 28/5 1864).

Nogle faa Dage efter dette Møde paa Holstebro Raadhus udsendte Provst Bøtcher sammen med Broderen Chr. Bøtcher i Borbjerg, Læge Mouritz Gleerup i Holstebro, Pastor Simon Peter Groth i Naur, Gmd. Stephan Jensen Westergaard i Sevel, Købmand Salomon Jacobsen, Guldsmed C. Melløe, Malermester Clemens Toft m. fl. et Opraab („Holstebro Avis“ 31/5 1864) vedrørende den tilstundende Grundlovsfest. Det hedder heri: „Da det forekommer os at den nuværende Tids Forhold hos enhver ærlig dansk Mand netop maa styrke og forøge Kjærligheden til Danmarks Riges Grundlov som Udtrykket for Danmarks Riges Frihed og Selvtændighed, tillader vi os at indbyde vore Medborgere fra By og Land til en Grundlovsfest, der afholdes i Byens Anlæg, Søndagen den 5. Juni“. Grundlovsdagen oprandt med det skønneste Vejr, og ca. 800 Deltagere fandt denne Dag Vej til Mødet i Holstebro Anlæg, hvor Almuesmand Niels Nielsen Borup fra Sahl talte for Fri-

heden, mens Provst Bøtcher om Aftenen paa Hotellet hos Gæstgiver Nørklit talte for Danmark.

Efter Vaabenhvilens Ophør den 25. Juni blussede Krigstilstanden atter op, og allerede Natten mellem den 28. og 29. Juni gik Fjenden over Alssund og indtog Als. Derpaa fulgte som Krigens sidste Fægtning Oberstløjtnant H. C. J. Becks Nederlag i den aarle Morgen 3. Juli ved Lundby Bakker, Syd for Aalborg, og den 20. Juli sluttedes der en ny Vaabenstilstand, hvorefter Fredsforhandlingerne begyndte i Wien den 25. Juli. Den ulykkelige Krig havde ogsaa krævet sine Ofre af Sevel Sogn. Den 17. Marts drøbtes Søren Pedersen Teglbørnder (født i Sønder Skovhus 15/1 1833) af en Granat i et Blokhus paa Dybbøl, og under Stormen paa Dybbølstillingen den 18. April var Hans Christian Nielsen Dueholm (født i Trevald 15/9 1839) blevet saaret og af Fjenden ført til Flensborg, hvor han døde Dagen efter. Jørgen Nielsen Tanderup (født i Over Trandum 29/8 1837) forsvandt i Forvirringen under de danske Troppers Tilbage tog over Alssundbroen den 18. April og fandtes aldrig siden. Han formodedes at være styrtet i Vandet og druknet.

Efter Fredsforhandlingernes Begyndelse i Wien den 25. Juli lød Provst Bøtchers alvorlige Ord den følgende Søndag (31/7) i Sevel Kirke: „Jesus græd over Jerusalems Stad, over sit Folk og sit Fædrelands forfærdelige Skæbne, fordi det smertede hans Hjerte at tænke paa, at det Folk, Herren saa vidunderligt havde elsket, udvalgt, kaldet og velsignet, skulde være saa haardt og genstridigt, at det Folk, han saaledes havde løftet og baaret og frelst af saa mangen en Nød, skulde behøve saa haard en Tugt, at fremmede, hadske, raa og rovgerrige Folk saaledes skulde ødelægge og mishandle det skjønne Land, han kaldte sit Fædreland paa Jorden, den store Stad og det prægtige Tempel, der kaldtes Guds Stad og Guds Hus, det eneste i Verden. Og derfor mine Venner, naar ogsaa vi ser ud over vort Land og vort Folk, ud over det, som er sket, og det som maaske end skal komme, og naar vi da heller ikke kunne se rettere, end at Løgn og Vold, Svig og List her anretter al Ødelæggelsens Vederstyggelighed, og at Herrens forfærdelige, men retfærdige Dag ogsaa engang vil oprinde derover, da lad os heller ikke glemme, ikke tvivle paa, ikke slippe den Tro og det Haab, at Jesus vor Ven og Frelser ogsaa er midt deri; at ogsaa disse Trængselstider ere Guds Naades Besøgelsestider“.

Samme Søndag, som Freden med Tabet af Slesvig, Holsten og Lauenborg blev sluttet i Wien (30/10 1864), udtalte Provst Bøtcher i Sevel Kirke: „Naar noget ondt skal fuldbyrdes, da kunne ogsaa, som vi see det saa ofte baade i smaat og stort, de, der ellers indbyrdes ere afgjorte Fjender og Modstandere godt blive enige, medens de sjældent eller aldrig kunne blive det, naar Talen er om at formaa sig til at gjøre godt, til at forsvare Sandheden,

til at kæmpe for Retfærdighedens Sejr, saa at det endnu bestandigt gaar saaledes til i Verden, som det gik i vor Herres Dage og just i hans sidste Timer, at, naar det gælder om at faa Herlighedens Herre korsfæstet, da bliver Pilatus og Herodes, der før var hinandens Fjender, stedse hinandens Venner“.

Efter Krigens bitre Ende sagde Provst Bøtcher Nytaarsdag 1865 i Sevel Kirke: „Hidtil har Herren hjulpet! — Mine Venner, saa tungt det maaske end kan falde Kød og Blod i os at sige dette Ord, naar vi tænker paa alle de Smærter, alle de Tab, alle de store Ydmygelser, alle de skuffede Forhaabninger, som det svundne Aar i saa mange Maader og i saa fuldt Maal bragte os, vort Folk og vort Land, — det er jo dog alligevel det rette Troens og Trøstens Ord —!“

KILDER: Se Kilder under Note 63. Endvidere: J. Aldal: Holstebros Historie. 1939. Henrik Wulff: Da Fjenden var i Landet. 1906. Skivebogen 1913. Pag. 135 ff. Holstebro Dagblad 7/5 1958.

- 82) Allerede i 1690'erne blev Vejen fra Holstebro over Sevel og Hjelm Hede til Skive paa Ole Rømers Foranledning opmaalt og forsynet med Milesten. Først da den nye Landevej fra Holstebro over Vinderup og Kjærgaardsholm var blevet færdig 1859, mistede den gamle Vej over Sevel og Hjelm Hede sin Betydning som Hovedlandevej.
- 83) I de bevægede Februardage 1864 var Amalia Elisabeth Nicoline Bøtcher fyldt 13 Aar, og da Privatlærerinden Frk. Kirstine Hansen (Jvf. Note 54) hen paa Sommeren havde givet Provstens Børn en Fristil: „Skriv lidt om Danmarks Sorg“, digtede den begavede Pige følgende Sang om „Danmarks Kvide“:

Hvi sukker Vesterhavets Bølger,
idet de ruller hen mod Danmarks Kyst?
Det er, som ved de, hvad der sig dølger
af Sorg saa stor og dyb i Danmarks Bryst!

Hvi suser Vinden hult i Slesvigs Hjerte,
hvi klager den paa Jyllands hvide Strand?
Jo, den forstaar den frygtelige Smerte,
der hersker i vort skønne Fædreland.

Hvi gaar den danske Mand saa dybt bedrøvet,
hvi tørrer Kvinden stille Taaren af?
Jo, thi de ved, hvad der er dem berøvet,
de frygter Danmark stunder mod sin Grav.

Fra fjerne Lande kom to stærke Fugle,
thi Rovlyst lokked' dem til Danmark hen,
for Verden vil de denne Rovlyst skjule,
og Danmark staar alene — uden Ven!

Dog en det vider højt i Himles Himmel,
de Danskes Suk og Bønner til ham naar,
og derfor med sin lyse Englevrimmel
han Kreds om Danmarks Folk og Konge slaar.

Derfor bør Haabets Stjerne stedse finkle,
om Danmarks Himmel end er nok saa graa,
og aldrig skal der noget den fordunkle,
nej, evig klar skal Haabets Stjerne staa!

Artiklens Forfatter, Arkivar Peder Kristian Hofmansen, København, er født i Janderup i Ribe Amt 19/10 1908 som Søn af Overinspektør Søren Jacobsen og Hustru, Sidsel Marie Hofmansen. Tog Præliminæreksamen og mat. naturvidenskabelig Studentereksamen, Filosofikum samt Adgangseksamen til Officers- og Kornetskolen og har deltaget i forskellige Sprogkurser. Er Arkivar og Leder af Slægtsgaardsarkivet paa Det kgl. Bibliotek fra 1946, tillige Overlærer ved Kursus, Foredragsholder, Rejsefører, specielt til Balkan, Lille Asien og Ægypten. Har skrevet: Sevel Sogn, Minder og Stemninger, 1949; Gaarden i Soed med Langmose og Beyerholm, 1951; Den Dahlmannske Slægtsgaard i Vandling, 1952; Slægten Ytzen, 1952; Drachmanns „Store Bjørn“, Hand. Sø. Mus. Arbog, 1965; foruden ca. 95 større Anetavler, Stamtavler og Gaardhistorier, hvoraf der findes Kopier i Slægtsgaardsarkivet, ligesom han har skrevet talrige historiske Artikler i danske og svenske Tidsskrifter, specielt i „Slægtsgaarden“. Har ogsaa været Medarbejder ved P. M. Rørsigs: Skoler, Degne og Skoleholdere i Vendsyssel, i 1933, og ved H. Ellekilde: Hornbæk Kirke, 1937.